

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

**ODHAD OTEVŘENOSTI DRUHÉHO ČLOVĚKA
KE SPOLUPRÁCI**

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Filip Abramčuk, Ph.D.

Vypracovala:

Markéta Klímová

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Liverpoolu, dne 29. 4. 2014

.....

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat zejména vedoucímu mé bakalářské práce Ph.Dr. Filipu Abramčukovi, Ph.D. za poskytování cenných rad, celkový odborný dohled nad touto prací a trpělivost. Děkuji probandům a ráda bych touto cestou poděkovala svým kolegům pomocníkům, bez kterých by nebylo možné experiment realizovat. Mé poděkování patří i mé rodině, přátelům a Ivetě Lesové za poskytovanou podporu a dodávání energie v průběhu vzniku této práce.

Abstrakt

Práce se zabývá odhadem otevřenosti druhého člověka ke spolupráci. Konkrétně se zaměřuje na kauzální vztah mezi úsměvem a kooperativním chováním jednotlivce. V teoretické části je rozebírána problematika spolupráce, neverbální komunikace a úsměvu. Téma spolupráce je diskutováno z pohledu sociální i evoluční psychologie. V rámci kvantitativního výzkumu byl realizován sociální experiment, který testoval hypotézu vlivu úsměvu na spolupráci. Metodou získávání dat byly během experimentu pozorování a dotazník. Probandi ($n = 60$) byli do experimentální a kontrolní skupiny přiřazováni náhodně. Na základě zpracovaných dat bylo zjištěno, že percipovaný úsměv nelze považovat za statisticky významný ukazatel budoucí spolupráce.

Klíčová slova: spolupráce, úsměv, neverbální komunikace

Abstract

The thesis deals with estimation of others openness to cooperation. It is concretely focused on causality between smile and others cooperative behavior. There are analysed issues of cooperation, nonverbal communication and smile in the theoretical part. The matter of cooperation is discussed with the perspective of evolutionary and social psychology. Within the framework of quantitative research was realised social experiment, which had tested the hypothesis of the influence of smile to individuals cooperative behavior. The method of obtaining data was performed by using observation and questionnaire during the experiment. The participants (n = 60) was assigned randomly to experiment and control group. On the basis of processed data was detected, that perceiving smile couldn't be considered as a significant factor of future cooperation.

Key words: cooperation, smile, nonverbal communication

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Spolupráce	9
1.1 Evolučně – psychologický pohled na spolupráci	10
1.2 Sociálně – psychologický pohled na spolupráci	13
1.2.1 Konflikt cílů	14
1.2.2 Struktura vzájemné závislosti.....	16
1.2.3 Přesah za vlastní zájem	18
1.2.4 Zdroje transformace	19
1.2.5 Spolupráce a skupiny	24
2. Neverbální komunikace.....	26
2.1 Úsměv.....	28
VÝZKUMNÁ ČÁST	32
1 Cíl výzkumu a hypotézy.....	32
1.2 Operacionalizace pojmů	34
2 Metoda.....	35
2.1 Výzkumný přístup a typ výzkumu	35
2.2 Metoda sběru dat a jejich zpracování.....	37
2.3 Experimentální situace	38
2.3.1 Místo.....	38
2.3.2 Čas.....	39
2.3.3 Výzkumný vzorek	40
2.3.4 Pomocníci experimentátora.....	42
2.3.5 Popis samotné experimentální situace.....	44
2.4 Způsob zpracování dat	46

2.5 Charakteristika výzkumného vzorku.....	47
3 Etické zásady a otázky výzkumu	48
4 Výsledky.....	49
5 Diskuze.....	53
6 Závěr.....	56
SOUHRN	57
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	58
PŘÍLOHY	60

ÚVOD

Člověk je součástí společnosti. Žijeme v lidském společenství a účastníme se sociálních interakcí. Každodenní realita nám přináší situace, při kterých můžeme sledovat své vlastní zájmy, nebo upřednostnit skupinu. Jsme obklopeni druhými lidmi, se kterými se můžeme rozhodnout spolupracovat. Pokud se rozhodneme spolupracovat, vyvstává ovšem otázka, jak bychom mohli odhadnout, jestli s námi druzí také chtějí spolupracovat. Když někomu nabídneme spolupráci, vystavujeme se případnému nebezpečí, že se od na pohled spolupracujícího jedince dočkáme soutěživosti, a může se tak stát, že po té budeme na pomyslné startovní čáře v nevýhodě. Pokud by existoval způsob, jak u druhého jedince podnítit spolupráci, mohlo by být mnoho sociálních interakcí mnohem příjemnějších a především čitelnějších.

Neverbální komunikace je prvkem lidského kontaktu od nepaměti. Z hlediska stáří je dokonce původnější než slovní sdělování. Velice mě zaujala myšlenka, že by pouhý úsměv mohl vést k něčemu tak sociálně komplexnímu, jako je spolupráce. Silou úsměvu se zabývají odborné výzkumné studie, kterými jsem se nechala inspirovat ke zvolenému tématu celé této práce a zejména k zaměření výzkumu.

Stanoveným tématem této práce je přiblížení odhadu otevřenosti druhého člověka ke spolupráci. Přesněji je cílem této práce zjistit míru vlivu úsměvu na přijetí nebo odmítnutí spolupráce. Pro tento specifický účel je formulována hypotéza o kauzálním vztahu mezi percipovaným úsměvem a budoucím kooperativním chování jednotlivce.

Práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část se zaměřuje zejména na problematiku spolupráce. Pro celistvé uchopení tématu je na spolupráci nahlíženo z pohledu sociální a evoluční psychologie. Další z kapitol teoretické části je neverbální komunikace, přes kterou se dostáváme až k fenoménu úsměvu. Ve výzkumné části je popsán sociální experiment na základě, kterého byla získána data k testování stanovené hypotézy o úsměvu a spolupráci.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Spolupráce

Spolupráci neboli kooperaci řadíme spolu s kompeticí a konfliktem mezi základní dimenze interpersonálních interakcí (Nakonečný, 2009). Řezáč (1998) vymezuje dva znaky sociální interakce, kterými jsou společná činnost neboli součinnost a mezosobní vztah. Řezáč (1998) řadí kooperaci právě mezi základní formy společné činnosti.

Mareš a Křivohlavý (1995) definují kooperaci také jako jednu z forem společné činnosti. Jejich pojetí společné činnosti je založené na tom, kolik osob se společné činnosti účastní. Kooperaci chápou jako formu společné činnosti, které se účastní nejméně tři jedinci. Kooperace vzájemně usnadňuje činnost jednotlivců nebo celé skupiny.

U koncepce formulované Marešem a Křivohlavým (1995) je nutné upozornit na značně zúžený pohled na kooperaci jako takovou. Již Janoušek (1984) chápe společnou činnost obecněji, a to jako kooperaci mezi členy kolektivu.

O Janouškově (1984) pojetí kooperace nelze hovořit jako o zúženém v kontextu počtu účastníků kooperace. Ovšem je třeba zdůraznit značné ovlivnění Janouškovy práce marxistickými tendencemi, které se projevují mimo jiné tím, že Janoušek spolupráci rozebírá z velice harmonického úhlu pohledu. Z tohoto důvodu se jeho pojetím nebudeme dále zabývat.

Řezáč uvádí kooperaci v širším kontextu, když spolupráci definuje jako (1998, s. 86): „*společnou cestu ke společnému cíli.*“ Ve stejném směru navazuje Nakonečný (2009), který vymezuje kooperaci v kombinaci s perspektivou vyšší pravděpodobnosti dosažení společného cíle. Hewstone a Stroebe kooperaci neboli spolupráci definují obecně jako (2006, s. 58): „*Chování maximalizující výsledky (či prospěch) skupiny.*“

Poslední tři uvedené definice se neomezují na počet účastníků spolupráce a umožňují tak problematiku spolupráce postihnout v celé její šíři. Domníváme se, že podstata spolupráce, ať se již odehrává v dyadickém vztahu, početnější skupině, nebo dokonce mezi skupinami, je stejná. Proto spolupráci neboli kooperaci chápeme

jako formu interpersonální interakce, nezávislé na počtu zúčastněných, kdy dochází k záměrnému zvyšování společného výsledku nejméně z jedné zúčastněné strany.

1.1 Evolučně – psychologický pohled na spolupráci

Situace spolupráce se odehrává v kontextu interpersonálních interakcí (Řezáč, 1998; Nakonečný, 2009). Při posuzování odhadu otevřenosti druhého člověka ke spolupráci jsou tedy informace o možném budoucím partneru spolupráce velice významným zdrojem správného odhadu. Spolupráce s příbuznými jedinci má svá vlastní specifika, která zahrnuje evolučně-psychologický pohled. Tematika spolupráce je předmětem zájmu vícero vědních disciplín. Evolučně-psychologické hledisko je nejvhodnějším vodítkem vysvětlení a predikce kooperativního chování mezi příbuznými jedinci.

Je nutné zdůraznit, že evolučně-psychologické poznatky byly původně použity při vysvětlování fenoménu altruismu, který není předmětem této práce. Ovšem dovolíme si tvrdit, že pokud autoři aplikují své teorie na altruisticky směřované chování, měly by tyto poznatky být brány v úvahu i při rozebírání tématu spolupráce a především při problematice odhadu spolupracujícího jedince. Následující teorie spatřujeme jako velice přínosné ve směru rozpoznávání faktorů, které nás ovlivňují při rozhodování o partnerech budoucí spolupráce. Proto jsou tyto teorie v naší práci uváděny a aplikovány na problematiku spolupráce, která by bez těchto teorií, jak se domníváme, nebyla úplná.

Evoluční pohled na problematiku spolupráce se odvíjí od prací Charlese Darwina a Alfreda Russel Wallace, kteří položili základní kámen teorii přírodního výběru. Dunbar (1982, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007) předvedl výklad teorie, který se zakládá na třech premisách. Tyto hovoří o odlišných morfologických a fyziologických znacích a různém chování v rámci určitého druhu, kdy zčásti tyto rozdíly ve **fenotypu** jsou způsobeny **dědičností**. Třetí premisou je soupeření o potravu, pohlavní partnery a životní prostor obecně, zde hovoříme o **adaptaci**. Tyto tři principy ústí v logický důsledek, který se odráží ve **fitness**. Fitness neboli zdatností rozumíme úspěšnost předávání vlastností, rysů daného jedince v porovnání s ostatními. Je to ukazatel, který se přímo týká počtu kopií genů předaných daným jedincem (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007).

Dunbar et al (1995, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007) zkoumali v 10. – 12. století šlechtice na skotských Orknejských ostrovech. Spojenectví těchto šlechticů, která byla uzavřena mezi blízkými příbuznými, vykazovala mnohem stářejší trvání než spojenectví uzavřená se vzdáleně příbuznými jedinci nebo jedinci nepříbuznými.

Lidé jsou spolu se svým chováním a psychikou produkty evoluce. Proto se blíže podíváme na konstrukty, které nás, ať již vědomě či nevědomě, formují. Spolupráce na první pohled do evoluční teorie nezapadá. Z evolučního hlediska jedinci záleží na zvyšování své fitness, pro které by měl sledovat především své vlastní zájmy (Dawkins, 1998). Jako výhodná forma sociálních interakcí se v tomto směru nabízí spíše kompetice.

V šedesátých letech minulého století William D. Hamilton pracoval na své disertační práci s tématem **inkluzivní fitness** (Buss, 2008). Hamilton (1964, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007) dokázal, že u biologické zdatnosti organismu záleží na kvantitě kopií genů, které jsou předané do dalších generací. Hamiltonův objev spočíval v poznání, že definice klasické fitness byla pojata příliš úzce a měla by být rozšířena na inkluzivní fitness (Buss, 2008). Inkluzivní fitness zahrnuje tedy i kopie genů příbuzných jedinců nejen jedincovy samy. Tímto Hamiltonovým objevem, vysvětlujeme míru spolupráce mezi příbuznými, kterou si popíšeme dále.

Od pojmu inkluzivní fitness se odvíjí **teorie příbuzenského výběru** (West, Pen, & Griffin, 2002). Teorie příbuzenského výběru je přímo založena na Hamiltonově pravidle. Správností a zpřesňováním tohoto pravidla se dnes zabývají mnohé výzkumné studie jako například (Wenseleers, 2006), ovšem stále zůstává nepřekonáno.

Teorii příbuzenského výběru lze obecněji aplikovat na jakoukoli situaci zahrnující konflikt a spolupráci mezi příbuznými jedinci. Příkladem můžou být ptáci a savci, kteří častěji před predátory varují své bližší příbuzné. U parazitů lze zase spatřovat menší míru soutěživosti mezi příbuznými jedinci sdílejícího jednoho hostitele, což způsobuje nižší poškození hostitelského zdroje (West, Pen, & Griffin, 2002).

V teorii příbuzenského výběru je důležitý stupeň příbuznosti, který se značí r a udává míru pravděpodobné příbuznosti mezi jedincem a daným příbuzným. Tento koeficient může být nápomocen při vysvětlení míry navazování spolupráce s jednotlivými

příbuznými. Nejvyšších hodnot stupeň příbuznosti nabývá u jednovaječných dvojčat, kde je r rovno jedné. Hodnoty 0,5 nabývá r u matek, dětí, vlastních otců a vlastních sourozenců. V případě nevlastních sourozenců a vlastních prarodičů je r rovno 0,25. Hodnotu r je možné vypočítat pro kteréhokoliv příbuzného a tím je možné zjistit, s jakou pravděpodobností nese daný příbuzný stejné geny jako my sami (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007). Buss (2008) ilustruje Hamiltonovo pravidlo na příkladu záchraně z vody svých příbuzných. Podle Hamiltonova pravidla bychom měli riskovat svůj život, pouze pokud bychom zachraňovali tři své sourozence, pět neteří nebo synovců atp. Tato čísla nám mohou pomoci ukázat, proč bychom se raději pustili do spolupráce s blíže příbuzným jedincem (např. svým bratrem než se svým bratrancem).

Inkluzivní zdatnost vysvětluje, proč se raději pustíme do spolupráce s příbuzným než s nepříbuzným jedincem. Koeficient příbuznosti navíc určí preference mezi příbuznými, a to díky pravděpodobnosti sdílení stejných genů. Hamiltonovo pravidlo ale mimo jiné říká, že může být v zájmu inkluzivní zdatnosti jedince upřednostnit nenavázání spolupráce, pokud by daný jedinec nevyšel z dané interakce s kladným ziskem. Tento jev je nazýván **cena ztracené příležitosti** (opportunity cost), u ekonomů známý jako ušlý zisk. Proto před navázáním spolupráce s příbuzným nastupuje mechanismus vyhodnocování vyskytujících se možností jednání, který zvažuje, zda se nám daná interakce z evolučního hlediska vyplatí. Hovoříme zde o čistém zisku z dané interakce, který zjistíme odečtením možného ušlého zisku z jiných eventualit jednání. (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007)

Tyto ukazatelé nejsou ale jediné faktory hrající roli při výběru partnera spolupráce, i přesto že stále máme na paměti zvyšování inkluzivní zdatnosti. Genetický příspěvek jedince do další generace závisí také na **reprodukční hodnotě** daného jedince. S pojmem reprodukční hodnoty poprvé přišel Fischer (1930, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007), který ho určuje jako budoucí přínos jedince závislý na věkově specifickém příspěvu do genofondu druhu v porovnání s průměrem všech členů populace za celý život. Reprodukční hodnota je nejvyšší kolem věku první reprodukce, protože tento věk je specifický očekáváním jedincovy budoucí, maximálně úspěšné reprodukce. Po tomto věku reprodukční hodnota klesá, protože je v populaci čím dál víc jedinců s očekávaným reprodukčním úspěchem (Rubenstein, 1982). V praxi to může znamenat, že upřednostníme spolupráci s příbuzným s nejvyšší reprodukční hodnotou, při konstantnosti ostatních podmínek.

V souvislosti s reprodukční hodnotou se dají vysvětlit různé jevy s ní spojené. Věk je velice významnou proměnnou příbuzenského výběru, a od toho se odvíjí následující. Starší příbuzní se častěji věnují mladším než naopak, protože mladší mohou potenciálně zvýšit jejich inkluzivní zdatnost. Babičky dětem věnují více času než tety, což se dá vysvětlit probíhající reproduktivní fází u tet. K prarodičovské péči je třeba poznamenat, že z evolučního hlediska můžeme očekávat nejvyšší míru spolupráce s babičkou z matčiny strany a nejmenší s dědečkem z otcovy strany. Tento fenomén je způsoben dvěma faktory, nejistotou otcovství a snahou o zvyšování inkluzivní fitness své dcery ze strany babiček (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007).

Příbuznost není jediným ukazatelem budoucí spolupráce jedinců. Z evolučního hlediska jedinec hodnotí situace podle přínosu pro jeho inkluzivní fitness. Někdy ovšem přímá fitness, tedy jedincova vlastní, může převážit zisky nad nepřímou fitness, a tím zvýhodnit sobecké jednání oproti spolupráci. Navíc teorie příbuzenského výběru předpokládá, že se častěji můžeme spolehnout na příbuzné než na nepříbuzné, pokud jsou všechny faktory v obou případech totožné. Ovšem v reálném světě, kde jsou všechny okolnosti vysoce variabilní, tento stav nastává velmi zřídka.

1.2 Sociálně – psychologický pohled na spolupráci

Evolučně - psychologický přístup k problematice spolupráce je jen jedním z úhlů pohledu. Sociální psychologové zasazují téma spolupráce do kontextu konkrétních sociálních situací, a tím se dostávají blíže k objasnění této problematiky.

Hewstone a Stroebe (2006) uvádějí příklad situovaný v malé vesnici na severu Nizozemí, který ilustruje velmi těsnou hranici mezi spoluprací a soutěživostí. Vesnice byla odříznutá od elektřiny, naštěstí jeden ze sto padesáti obyvatel vlastnil generátor. Aby vystačila elektřina, bylo jí nutné šetřit. Obyvatelé museli omezit topení, zbytečně neohřívat vodu a svítit pokaždé pouze v jedné místnosti v domě. Vesničané nedodržovali restriktce a generátor zkolaboval. Avšak i když ho opravili a ustanovili kontrolory, kteří měli dohlížet na dodržování pravidel, lidé znovu začali spotřebovávat více energie, než se dohodli. Tím zůstala vesnice bez teplé vody, energie na topení a světlo. Tento příklad ilustruje Nakonečného (2009) tvrzení o pravděpodobnosti vzniku kompetice.

Když dochází ke zvyšování pravděpodobnosti, že případní partneři spolupráce ve společném úkolu neuspějí, vzniká soutěživost. Obyvatelé vesnice předpokládali, že ostatní ve společném úkolu šetření energie neuspějí, proto spolupráce selhala.

Tento příklad ovšem neukazuje pouze na těsnou hranici mezi kooperací a kompeticí. Problematika kooperace je složitá a je nutné podrobit ji důkladné analýze. Lidské chování je podmíněno širším kontextem nejen vlastními zájmy. Důležité jsou dlouhodobé perspektivy chování, rovnost dosažených výsledků a touha pomáhat nejen druhým, ale i společnosti jako celku. Zaměříme se tedy na to, jak lidé v různých sociálních situacích volí. A jak by bylo možné podpořit spolupráci.

Sociálně psychologická teorie, se na rozdíl od biologicky a evolučně cílených, zabývá intrapersonálními a situačními činiteli, které umožňují pohlédnout na chování a interakci při kooperaci. Pro lepší pochopení této problematiky, je nejvhodnější podívat se na ni prostřednictvím širších aspektů, kterými jsou analýza způsobů interakce a eventualita řešení konfliktů zájmu. (Hewstone & Stroebe, 2006).

1.2.1 Konflikt cílů

Nyní se hlouběji podíváme na **vlastnosti situací**, které jsou podkladem pro kompetitivní nebo kooperativní chování. **Konflikt cílů**, který prostřednictvím situační analýzy formulovala teorie her (Schelling, 1960, in Hewstone & Stroebe), představuje okolnosti, kde zájem jedince částečně odporuje a částečně odpovídá zájmům druhých. Konflikt cílů si tedy definujeme jako situace, pro které jsou vlastní konflikty osobních cílů a cílů skupiny (Hewstone & Stroebe, 2006).

Jedním z nejintenzivnějších konfliktů mezi osobními zájmy a zájmy skupiny vyplývající z teorie her je **věžňovo dilema** (Hewstone & Stroebe, 2006). Věžňovo dilema je z pohledu teorie her jednou ze strategických her mezi dvěma hráči, kde každý hráč má na výběr ze dvou strategií, kterými jsou spolupracovat, nebo zradit (Turocy & von Stengel, 2001). Příkladem tohoto dilematu mohou být sousedé, kteří mají rádi poslech hlasité hudby. Podle toho, jak nahlas si hudbu s ohledem na druhého použít, se jejich volbě přiřazuje kooperativní či kompetitivní charakter. Při zvážení všech možností

by pro oba vyšlo nejlépe, kdyby hlasitou hudbu poslouchali společně. Neomezovali by tím jeden druhého a zároveň by naplnili svou zálibu poslechu hlasité hudby (Hewstone & Stroebe, 2006).

Když konflikt mezi uvažováním jedince a skupiny, který jsme si popsali ve věžňově dilematu, rozšíříme na situace, které se vyznačují tím, že se jich účastní vysoký počet jedinců, hovoříme o **věžňově dilematu N osob**. Příkladem tohoto konfliktu je členství v odborových organizacích. Nabízí se zde lákavá varianta, a to v podobě nekooperativní volby, kdy jsou členy odboru všichni zaměstnanci kromě daného jedince, který má tak možnost profitovat ze všech výhod vyjednaných odbory a zároveň nemusí platit odborové poplatky. Z hlediska spolupráce by však bylo pro zájmy skupiny nejlepší, kdyby členy odborů byli všichni zaměstnanci. Zvýšila by se tím zastupující moc odborů (Hewstone & Stroebe, 2006).

Nyní se podívejme na konflikt cílů, jako na **sociální dilema**. V některých situacích dochází k tomu, že se zájmy jednotlivce a skupiny neslučují (Komorita & Parks, 1995, in Hewstone & Stroebe, 2006) hovoříme o sociálním dilematu. Vždy pochopitelně záleží na konkrétním kontextu dané situace a specifických zájmech. Toto dilema rozdělujeme do dvou základních kategorií, které nazýváme sociální pasti a sociální překážky. Záleží na tom, jaký vklad jedinec musí pro úspěšné vyřešení situace vynaložit. Někdy se musíme rozhodnout, zda upřednostníme nebo neupřednostníme vlastní zájmy a jindy, jestli je či není výhodné podílet se na vysokých nákladech (Hewstone & Stroebe, 2006).

Sociální pasti představují sociální dilemata, která nabízejí dlouhodobou skupinovou investici. Jádrem spočívá v tom, že je nějaká aktivita pro jedince z krátkodobého hlediska velice výhodná, ale později nastane situace, kdy se pro celou skupinu (tudíž i jedince) dostaví neblahé důsledky tohoto krátkodobého užitku. Příkladem sociálních pastí je znečištění ovzduší, nadměrné využívání přírodních zdrojů a i příklad, který je popsán v úvodu této kapitoly (jeden generátor elektřiny v odlehlé vesnici). Tyto pasti se souhrnně označují jako dilema zdrojů (Hewstone & Stroebe, 2006).

Sociální dilemata, která přes krátkodobé úvodní nelibé vklady jednotlivce, vedou k dlouhodobému prospěchu skupiny, nazýváme **sociální překážky**. Do této skupiny patří dilemata veřejného blaha přinášející s sebou kuriózní mechanismus. Jedná se o to,

že i jedinci, kteří do systému nepřispívají, z něj mají užitek. Příkladem sociálních překážek je mimo jiné systém zdravotnictví a veřejnoprávní televize.

Zajímavé je, že lidé se raději účastní dilemat zdrojů, protože sociální pasti přinášejí nejprve užitek a až za nějaký časový interval přichází ztráty. A také vyhodnocování individuálních zisků a ztrát hovoří proti dilematu veřejného blaha. Ovšem z hlediska spolupráce společné překonávání sociálních překážek podněcuje členy skupiny ke kooperativnímu chování (De Dreu & McCusker, 1997, in Hewstone & Stroebe 2006).

1.2.2 Struktura vzájemné závislosti

Věžňovo dilema, věžňovo dilema N osob a sociální dilema, které jsme si objasnili v předcházející podkapitole, reprezentují pouze část situací, jež jsou teoreticky možné. Konflikty cílů totiž předpokládají pouze jeden druh vzájemné závislosti. Jedním z dalších konfliktních situací z hlediska spolupráce je **patová situace**. Patová situace je taková situace, kde zájem jednoho a zájem druhého jdou proti sobě. Příkladem je volba prezidenta. Zatímco má jeden velký počet preferencí, druhý musí mít zákonitě méně. Jedná se tedy o velmi značný konflikt zájmů. Další situací, která se objevuje, je, že jsou úspěchy dvou jedinců na sobě závislé. Zde se konflikt zájmů nevyskytuje, ale naopak oba dva buď uspějí, nebo selžou (Hewstone & Stroebe, 2006).

Hlavními znaky vzájemné závislosti, základním vztahovým rámcem a proměnnými intervenujícími do situací zahrnující možnost spolupráce se zabývá teorie Harolda Hardinga Kelleyho a Johna Waltera Thibauta. Tito sociální psychologové formulovali **teorii vzájemné závislosti** (Kelley & Thibaut, 1978, in Hewstone & Stroebe, 2006). Poukázali na čtyři hlavní rysy, které popisují a vysvětlují situace, ve kterých jedinec s ohledem na závislost volí mezi kompetitivním, či kooperativním chováním. Tyto rysy jsou: stupeň závislosti, vzájemnost závislosti, slučitelnost výsledků a základ závislosti (Hewstone & Stroebe, 2006).

Prvním rysem, popsaným teorií vzájemné závislosti, je **stupeň závislosti**. Tento rys poukazuje na míru, ve které jsou schopnosti jedince získat dobré výsledky ovlivněny jiným jedincem. Velký rozměr závislosti, hlavně té vzájemné, je mnohdy kontinuální

se subjektivním prožitkem závislosti a také dlouhodobým zaměřením. Příkladem může být oddanost ve vztahu (Hewstone & Stroebe, 2006). Oddanost byla zkoumána v souvislosti s prosociálním chováním. Bylo zjištěno, že je oddanost významným činitelem prosociálního chování v rámci mezilidských vztahů a formálních organizací. (Van Lange, Rusbult a kol., 1997, in Hewstone & Stroebe, 2006) Na druhou stranu, když se závislost zvyšuje, je často spojena s úpadkem prosociálního chování (Hewstone & Stroebe, 2006).

Dalším rysem teorie vzájemné závislosti je **vzájemnost závislosti**. Zde záleží na tom, do jaké míry jsou na sobě dva jedinci recipročně či jednostranně závislí. Existuje tu přímý vztah se symetrickým a nesymetrickým rozložením moci. Když je rozložení moci symetrické a tudíž vzájemnost závislosti je vysoká, je pravděpodobnost případného využívání, oboustranného či jednostranného nižší. Tyto interakce a vztahy jsou mnohdy stabilnější a podněcující kooperaci. Naopak když je vzájemná závislost menší, nastává větší potenciální riziko využívání a prostor a vztahy jsou mnohdy méně stabilní a kooperativní. Rizikové jsou především situace, kde se vyskytuje konflikt zájmů (Hewstone & Stroebe, 2006). Pokud ke střetu zájmů nedochází, může dojít ke zvýšení pravděpodobnosti pomoci a to především v situacích, kdy je strana přijímající pomoc slabá a závislá (Schopler & Bateson, 1965, in Hewstone & Stroebe, 2006). S dalším poznatkem přišel Fiske (1993, in Hewstone & Stroebe, 2006), který dodává, že vzájemná závislost hraje roli i při zpracovávání sociálních informací. Rozdíl ve zpracování informací mezi závislejší a méně závislým jedincem spočívá v tom, že ten závislejší si na zpracovávání informací dává více záležet, zatímco ten druhý je povrchnější, více se řídí pro něj náležitým stereotypem vnímání.

Třetím rysem výše zmíněné teorie vzájemné závislosti je **slučitelnost výsledků**. Tento rys se zabývá tím, nakolik jsou podobné preference a slučitelné zájmy daných osob. Poukazuje na skutečnost, do jaké míry se jedná o konflikt zájmů. Pokud nejsou zájmy slučitelné, stoupá nedůvěra a nastává kompetice namísto možné kooperace. Naopak u slučitelných zájmů dochází k posílení důvěry jedinců, protože jim jde o jedno a totéž a zároveň nemusí jít proti sobě. Vytváří se tak prostor pro spolupráci. Při rozběhnuté spolupráci se i při případném budoucím střetu zájmů obvykle stanoví společné formální dohody, tím se předejde konfliktu a spolupráce může pokračovat (Hewstone & Stroebe, 2006).

Čtvrtým a zároveň posledním rysem této teorie je **základ závislosti**. Jeho podstata spočívá v tom, do jaké míry je výsledek činnosti jednoho jedince ovlivňován jednáním druhého. Pokud dochází k tomu, že jsou výsledky jednoho jednostranně ovlivňovány tím druhým, hovoříme o falešné kontrole. Opakem falešné kontroly je součinnost obou partnerů, kdy kontrolu mají oba. Tím se dostáváme k behaviorální kontrole, což je pojem, který vymezuje jev, kdy jedinec ovlivňuje chování druhých, tím že se rozhodne, tak jak se rozhodnul – preferuje určitou volbu. Při vzájemném behaviorálním chování hovoříme o koordinaci (Hewstone & Stroebe, 2006).

Teorie vzájemné závislosti nám pomáhá blíže specifikovat pozadí kooperativního chování. Přibližuje nám rysy, které vstupují do každodenní interakce. Tím se situace, kdy se jedinec může rozhodnout pro spolupráci, stávají jasnějšími.

1.2.3 Přesah za vlastní zájem

Lidé se v určitých situacích neohlíží pouze na vlastní prospěch. Často dochází k tomu, že přizpůsobíme své jednání v zájmu někoho druhého. Kooperativní jednání zpravidla představuje investici do budoucích situací. Záleží nám také na výsledcích těch jedinců, kteří jsou s námi ve vztahu vzájemné závislosti. Anebo přejeme stejné úspěchy pro nás i pro druhé (Hewstone & Stroebe, 2006).

Tímto tématem se zabývali i Thibaut a Kelly. Vymezili rozdíl mezi danou a efektivní maticí. **Daná matrice** představuje upřednostňování vlastních zájmů. Jejím funkčním principem je princip slasti. Hodnotíme důsledky našeho jednání a aktivity partnera. Pokud jednáme podle této matrice, vyhledávali bychom okamžitý vlastní zájem. Například při poslechu hudby bychom zvolili oblíbenou hlasitost bez ohledu na míru hluku (Hewstone & Stroebe, 2006).

Oproti tomu **efektivní matrice** se nezaměřuje pouze na vlastní zájem, ale znamená uvažování v širším kontextu. Jedinec zohlední interpersonální dimenzi svého jednání a rozhodne se usilovat o společný výsledek. V příkladu s poslechem hudby by jedinec řídící se principem efektivní matrice zvolil střední hlasitost (Hewstone & Stroebe, 2006).

Se zvolením efektivní matrice souvisí předpoklad, že je jedinec schopen odhlédnout od svých vlastních preferencí a zohlednit význam dlouhodobých výsledků a výsledků druhých osob. O tomto jevu hovoříme jako o **transformaci** (změně) (Hewstone & Stroebe, 2006). Pojetí transformace bylo rozpracováno částečně na základě vědeckých prací k tématu **orientace na sociální hodnoty** (McClintock, 1972, in Hewstone & Stroebe, 2006), která se zaměřuje na upřednostňování určitých druhů výsledků sociální interakce u vlastní osoby a druhých. Podle preferencí výsledků vymezuje osm druhů orientací, mezi které patří: altruismus, kooperace, individualismus, kompetice, agrese, nihilismus, masochismus a inferiorita. Kooperace je s pomocí této teorie definována jako sklon upřednostňovat kladné výsledky pro sebe i ostatní.

O stejném tématu, které rozpracovává orientace na sociální hodnoty pojednává i **dvoudimenzionální model jednání** (Pruitt a Rubin, 1986, in Hewstone & Stroebe, 2006). Dvoudimenzionální model jednání dává do souvstažnosti dva základní předpoklady, kterými jsou zájem o vlastní výsledky a zájem o výsledky druhých. Tyto dva základní předpoklady se oba pohybují na ose nízký-silný, což určuje čtyři strategie jednání, kterými jsou zápasení, neaktivita, darování a řešení problémů. Řešení problémů je zde funkcí vysokého zájmu o výsledky své i druhých.

Dalším model, který rozšiřuje orientaci na sociální hodnoty a dvoudimenzionální model jednání, se soustředí na **dosahování rovných výsledků** (Van Lange, 1999, in Hewstone & Stroebe, 2006). Jedinci, kteří v byli zařazeni do kategorií kooperace a řešení problémů, projevují oproti ostatním zájem o rovnost výsledků. Zájem o rovnost výsledků může být ohrožen dojmem nespravedlnosti, která může být namířena jak k jedincově újmě i prospěchu (Hewstone & Stroebe, 2006).

1.2.4 Zdroje transformace

Zájem o rovnost výsledků zřetelně překračuje hranice vlastního zájmu. Transformace neboli odklon od preference vlastního zájmu se odráží od čtyř základních zdrojů, kterými jsou: interpersonální dispozice, přesvědčení ohledně chování druhých, rysy vztahu a sociální normy. Tyto zdroje nepokrývají všechny možnosti vysvětlení kooperativního jednání, ale lze je považovat za hlavní.

Interpersonální dispozice

Interpersonální dispozice, kterými se vyznačují kooperativně orientovaní jedinci, jsou především prosociální orientace a zájem o důsledky v budoucnu a důvěra. **Důvěra**, jako jedna z dispozičních proměnných, je univerzálním přesvědčením o čestnosti a kooperativní intenci druhých. **Prosociální orientace** je chápána jako určitá pravděpodobnost, s níž se daný jedinec snaží o rovnost ve výsledcích a společný výsledek. Prosociálně orientovaní jedinci usilují o maximalizaci nejlepšího výsledku pro všechny a minimalizaci rozdílů zisku. Přistupují k ostatním s nabídkou kooperativní strategie a ti buď spolupracují nebo ne. Oproti kompetitivně a individualisticky orientovaným se kooperativní jedinci ve svém životě častěji setkávají s kooperativními strategiemi, protože očekávají spolupráci namísto kompetice. Další důležitou osobní dispozicí je **zájem o důsledky v budoucnu**. Jedinci, mající zájem o budoucí důsledky, zvažují, jakého charakteru budou výsledky v budoucnu jak pro ně samé, tak i pro ostatní. Interpersonální dispozice jsou utvářeny předešlými zkušenostmi v sociálních interakcích (Hewstone & Stroebe, 2006).

Přesvědčení týkající se chování druhých

Přesvědčení týkající se chování druhých je dalším ze zdrojů možných změn chování lidí v souvislosti s kooperativní strategií. Pokud jedinec od vzájemně závislého jedince očekává spolupráci, častěji ke spolupráci dochází, především tedy s prosociálně orientovanými jedinci (Kuhlman a Marshello, 1975, in Hewstone & Stroebe, 2006). Mezi očekáváním a kooperativním jednáním může být obousměrný vztah. Z očekávání může vzejít volba, ale i naopak z volby vyvěrá naše očekávání. Tedy naše vlastní preference se odráží v naší volbě a samo naše chování si můžeme odůvodňovat našimi očekáváním (Dawes, McTavish a Shaklee, 1997; Messé a Sivacek, 1979, in Hewstone & Stroebe, 2006).

Pruit a Kimmel (1977, in Hewstone & Stroebe, 2006) vypracovali **teorii očekávání cílů**, která se zabývá přesvědčením o chování druhých. Pruit a Kimmel definovali dvě podmínky, při jejichž splnění se s větší pravděpodobností uplatní spolupráce. Těmito dvěma podmínkami jsou **prosazování kooperativních cílů** a **očekávání spolupráce od vzájemně závislého partnera**. Pokud je tedy jedinec nakloněn spolupráci a očekává

od svého vzájemně závislého partnera také volbu spolupráce, potom by ke spolupráci mělo dojít. Hewstone & Stroebe (2006) uvádějí, že teorie očekávání cílů byla podpořena i studii zabývajícími se realistickými sociálními dilematy. Můžeme říci, že očekávání hraje v navazování spolupráce velice významnou roli, a to zejména v tom případě, je-li řeč o jedincích, kteří prosazují kooperativní cíle. Pokud se totiž tito jedinci obávají, že druzí nebudou spolupracovat, nemusí dojít ani ke kooperativní nabídce.

Yamagishiho (1986, in Hewstone & Stroebe, 2006) navrhuje **zavedení systému sankcí**, který by trestal nespolupracující jedince a tím zvýšil pozitivní očekávání kooperace a důvěru, které by zase zpětně aktivovali spolupráci. Okubo, Kobayashi a Ishikawa (2012) přinesli zajímavá zjištění o jedincích podvádějících při sociálních interakcích. Tito Japonští výzkumníci přicházejí s tvrzením, že je možné podvodníky od spolupracujících jedinců odlišit na základě negativně laděného výrazu tváře, který mají tito velice nedůvěryhodný. A navíc na rozdíl od kooperativně laděných jedinců podvodníci nasazují úsměv s o mnoho větší intenzitou, na základě čehož je také možné jejich odhalení.

Presvědčení týkající se druhých mohou být ovlivňována i dalšími činiteli, které jsou spatřovány ve verbální komunikaci, dojmu z osobnosti druhého jednotlivce a příslušenství ke skupinám. Při **utváření dojmu** se v souvislosti se spoluprací soustředíme především na morální stránku osobnosti. De Breu, Yzerbyt a Leyens (1995 in Hewstone & Stroebe, 2006) uvádějí, že se při případném navazování spolupráce zajímáme i o **příslušenství ke skupinám** u jedinců, se kterými probíhá naše sociální interakce. Zajímá nás, jakého charakteru jsou tyto skupiny a z toho si následně tvoříme očekávání o těchto jedincích. Příkladem mohou být studenti ekonomie a studenti religionistiky, kteří se pravděpodobně mohou lišit ve strategiích sociálních interakcí.

Dawes, McTavish a Shaklee (1977, in Hewstone & Stroebe, 2006) provedli výzkum, který zkoumá vliv **verbální komunikace** na řešení sociálních dilemat. Základem výzkumu bylo nastavení čtyřech různých podmínek týkajících se komunikace před situací možné spolupráce. Tyto podmínky variovali jako absence komunikace, irelevantní komunikace, relevantní komunikace a relevantní veřejná komunikace. Výsledky přinesli zjištění, že při diskutování sociálních dilemat se zvýšila míra spolupráce zhruba o padesát procent. Proto lze tvrdit, že komunikace má významný vliv na spolupráci především týká-li se sociálních témat, o kterých má být rozhodnuto. Orbell, Van der Kragt a Dawes (1988, in Hewstone & Stroebe, 2006) navíc prokázali, že efekt komunikace je vyšší, pokud

všichni zúčastnění na základě předchozí komunikace dojdou k příslibu spolupráce. Evolučně-psychologický pohled na spolupráci nabízí teorii o vývoji verbální komunikace v kontextu efektivnější spolupráce mezi spojenci (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007). Hewstone & Stroebe (2006) docházejí k obecnému závěru, že komunikace může podpořit důvěru ve vzájemné projevování spolupráce, a to zpětně posílí kooperaci.

Charakteristiky vztahu

Dalším zdrojem transformace, který si uvedeme, jsou charakteristiky vztahu. Zde je jedním z nejdůležitějších činitelů **spokojenost ve stávajícím vztahu**. Kooperativní chování bývá podporováno právě vysokou mírou spokojenosti ve vztahu, což se pak dále odráží v konstruktivním řešení problémů, přizpůsobováním se druhým a ochotou přinášet oběti. Vyšší spokojenost ve vztahu je závislá na vnímané nízké hodnotě jiných možností vztahu a vyšších vkladových investic do vztahu. Při těchto podmínkách se dostavuje **oddanost**, která bývá vymezována jako silné přání setrvání ve vztahu. Oddanost znovu zpětně podporuje trvalost vztahu, a to díky aktivování podporujících mechanismů, mezi něž řadíme ochotu reagovat na partnerovo destruktivní chování konstruktivním způsobem a ochotu přinášet oběti (Rusbult a kol., 1991, Van Lange, Rusbult a kol., 1997, in Hewstone & Stroebe, 2006). Oddanost má své místo i v rámci pracovních vztahů, kdy firmě oddaní zaměstnanci s větší pravděpodobností konají více pro obecný prospěch celé organizace, než je tomu u jedinců, u nichž o oddanosti nelze hovořit (Rusbult a Farrell, 1983, in Hewstone & Stroebe, 2006).

Další z významných proměnných z hlediska charakteristiky vztahu je **důvěra**. Důvěru lze považovat za interpersonální dispozici, avšak hraje důležitou roli i v rámci vztahu. Důvěra je významným faktorem především dlouhodobého vztahu a jak uvádějí Holmes a Rempel (1989, in Hewstone & Stroebe, 2006) její vývoj se odehrává v souvislosti vztahu mezi dvěma recipročně závislými jedinci. Pomocí spolupráce se partneři v dlouhodobém vztahu účelně vypořádávají s eventuálními problémy a je posilována důvěra. Důvěra se týká především dlouhodobých sociálních interakcí, kdy jedinci předpokládají, že jejich vklady a oběti budou opětovány tím druhým. Na druhou stranu nedostatek důvěry může způsobit řadu negativně laděných sociálních výměn a dospět až vyhrocenému konfliktu (Hewstone & Stroebe, 2006). Proto De Dreu, Giebels a Van de Vliert (1998, in Hewstone & Stroebe, 2006) stejně jako Kramer a Tyler

(1995, in Hewstone & Stroebe, 2006) vymezují důvěru spolu s oddaností jako základní pilíř nejen dlouhodobého vztahu, ale i vztahu na pracovišti.

Sociální normy

Posledním zdrojem transformace, která vede k přesahování hranic vlastního zájmu a tím výrazně napomáhá vytvářet prostředí pro kooperativní chování jsou sociální normy. Normy jsou aplikovány v množství různých situací a pokud dochází k jejich porušení, zúčastnění projevují nesouhlas a vedoucí organizátor pravděpodobně prožívá pocit viny. Sociální normy mají dvě základní funkce. Prvním úkolem je posilování funkčnosti společnosti, zejména v rovině slušného chování a slušnosti obecně. Za druhé je potřebná ochrana slabých před potenciálním zneužíváním silnějšími a pomoc těm, kteří jsou v naléhavých situacích (Hewstone & Stroebe, 2006).

Sociální normy se soustředí i na výsledky chování i jejich rozdělování. S tímto je spojená **distribuční spravedlnost**, tu si vysvětlujeme jako hledisko při posuzování spravedlnosti hodnocením a srovnáváním kvality vlastních výsledků s druhými. Distribuční spravedlnost má dvě pojetí podpory výsledků. První je norma rovnosti, kdy každý zúčastněný získá stejnou odměnu (Hewstone & Stroebe, 2006). Další je rozdělování odměn na základě příspěvku a vkladů každého z jednotlivců neboli norma spravedlnosti (Adams, 1965, in Hewstone & Stroebe, 2006). Messick a Sentis (1985, in Hewstone & Stroebe, 2006) prokázali, že lidé dokonce vykazují větší spokojenost s dělením výsledků podle distribuční spravedlnosti, než i když jsou tyto normy porušeny v jejich vlastní prospěch.

Gouldner (1960, in Hewstone & Stroebe, 2006) zmiňuje **normu vzájemnosti**, která předkládá nutnost vyrovnanosti spolupracujícího, velkorysého, individualistického i kompetitivního chování. Další je **norma sociální odpovědnosti**, jenž zdůrazňuje nutnost pomoci, jedincům, kteří jsou ve srovnání s ostatními slabí, závislí a jen málo schopní (Hewstone & Stroebe, 2006). Norma sociální odpovědnosti připomíná **princip potřeby**, který představuje zprostředkovávání zisku zejména těm, kteří ho nejvíce potřebují (Deutsch, 1975, in Hewstone & Stroebe, 2006).

Postup při rozdělování výsledků mezi jednotlivce zajišťuje **procesní spravedlnost**. Jak uvádějí Thibaut a Walker (1975, in Hewstone & Stroebe, 2006), procesní spravedlnost

má za úkol posoudit kvalitu rozhodovacího procesu při rozdělování výsledků mezi ty, kteří se zúčastnili. Lind a Tyler (1988, in Hewstone & Stroebe, 2006) dodávají, že postup jako takový je velice významný pro vnímání pocitu nestrannosti a v některých případech může mít pro zúčastněné vyšší hodnotu než konečné výsledky. Spravedlnost postupů případně vyváží porušení distribuční spravedlnosti (Brockner a Wiesenfeld, 1995, in Hewstone & Stroebe, 2006). Možnost vyslovit svůj názor, je dalším z činitelů ovlivňující posuzování spravedlnosti celé situace, přičemž jde do postranní i posuzování výsledků jako takových, jak v rámci spravedlnosti, tak dobrých či špatných výsledků (Vermunt a Wilke, 1997, in Hewstone & Stroebe, 2006) .

V některých případech mohou nastat nejednoznačné situace protichůdného působení norem, což bývá mnohdy využíváno k prosazování použití těch norem, které nejvíce vyhovují tomu kterému jedinci. Pruitt (1981, in Hewstone & Stroebe, 2006) připomíná, že nejednoznačnost norem může být příčinou vzniku konfliktů mezi jednotlivci i v rámci celé skupiny. Allison, McQueen a Shaerfl (1992, in Hewstone & Stroebe, 2006) dodávají, že normy bývají porušovány při malé pravděpodobnosti odhalení tohoto porušení a že pokud nastává situace, kdy není možné spravedlivé rozdělení, každý zpravidla sleduje svůj vlastní zájem.

1.2.5 Spolupráce a skupiny

Dawes (1980, in Hewstone & Stroebe, 2006) uvádí rozdíly, kterými se liší podmínky pro spolupráci ve velké skupině a dyadickém vztahu. V rámci dyadického vztahu se důsledky interakce projevují právě mezi těmi dvěma zúčastněnými, jedinec může svou behaviorální strategii ovlivňovat druhého a neexistuje zde možnost anonymní volby. Proto při vězňově dilematu N osob bývá spolupráce méně efektivní. Můžeme uvést lineární pokles spolupráce při zvyšování N osob (Fox a Guyer, 1977, in Hewstone & Stroebe, 2006). Tento pokles může být způsoben vyšší anonymitou a menším očekáváním N spolupracujících osob. Dále ve větších skupinách pozorujeme pokles zodpovědnosti jednotlivce. Napříč těmto faktům uvádějí Brew a Kramer (1986, in Hewstone & Stroebe, 2006) skutečnosti podporující spolupráci, kterými jsou posílení

sociálních norem spolupráce, diskuzi o volbě spolupráce jednotlivci a podpoření skupinové identity.

Meziskupinové interakce vyznačují větší mírou kompetice a menší mírou kooperace (Schopler a Insko, 1992, in Hewstone & Stroebe, 2006). Se zvyšujícím se počtem členů se kompetice mezi skupinami stává výraznější. Meziskupinová spolupráce se potýká s jevem, který označujeme jako **efekt nesoudržnosti**. Jedním ze znaků meziskupinové spolupráce je slabší důvěra mezi skupinami, která pramení z obav využívání jedné skupiny druhou. Členové jedné skupiny si za účelem dosažení cílů dané skupiny poskytují vzájemnou podporu a cíle jedné skupiny mohou být vůči druhé v patové situaci. Skupiny navíc oceňují sebestředné chování v kontextu meziskupinové interakce (Hewstone & Stroebe, 2006). Efekt nesoudržnosti můžeme tedy chápat jako důsledek výše popsaných třech jevů, které ve své podstatě mají jediný společný úkol, a to posilovat skupinovou identitu. Posilování skupinové identity lze tedy spatřovat jako střet zájmů vedoucí k oslabení meziskupinové spolupráce, pokud ovšem není jedním ze skupinových cílů právě meziskupinová spolupráce.

K tématu meziskupinové spolupráce výrazně přispívají Bornsteinovy (1992, in Hewstone & Stroebe, 2006) **týmové hry**. Týmové hry, jsou takové hry, kdy mezi členy skupiny i mezi skupinami samými existuje vzájemná závislost. Spolupráce jedné skupiny je posilována pokud je s druhou skupinou ve vztahu patové situace a naopak inhibována, pokud ze skupinové spolupráce v rámci jedné skupiny, těží i skupina druhá (Hewstone & Stroebe, 2006).

Rabbie a Horwitz (1988, in Hewstone & Stroebe, 2006) uvádějí jako předpoklad meziskupinové spolupráce vzájemnou závislost mezi skupinami, ze které mají užitek obě skupiny. Avšak během války například by jedinci vztažné i nevztažné skupiny získali nejvíce, pokud by agresivní chování přestalo, přesto dál válčí jedna skupina proti druhé. Navíc jak upozorňuje Tajfel (1978, in Hewstone & Stroebe, 2006) dělení na „my“ a „oni“ dává vzniknout **předsudkům vztažné skupiny**, proto se jedinci snaží o profit zejména vlastní skupiny. Posilování spolupráce mezi skupinami lze docílit strategií tit for tat, ze strany jedné skupiny či obou (Insko a kol., 1998, in Hewstone & Stroebe, 2006).

2. Neverbální komunikace

Neverbální komunikací rozumíme mimoslovní složku komunikace (De Vito, 2008). Neverbální komunikace je součástí každé sociální interakce a podílí se na nepřetržitém přenosu informací mezi jednotlivci (Klein, 1998).

Neverbální komunikaci lze definovat výčtem forem nonverbální komunikace. Nakonečný (2009) jako formy nonverbální komunikace uvádí mimiku, posturiku, kineziku, proxemiku, hestiku, haptiku, zrakový kontakt a paralingvistiku.

Mimikou rozumíme výraz obličeje, který komunikuje především prožívání citů a snažení, a mezi jejíž projevy patří zejména kombinování křivek úst a obočí. Posturika zahrnuje projevy držení těla. Kineziku charakterizují bezděčné projevy těla, které naznačují nevědomé reakce (např. agrese, sexuální zájem a úzkost). Proxemika je zaujímáním konkrétní vzdálenosti od partnera komunikace. Hestika vyjadřuje pohyby, které jsou formovány kulturním rámcem dané společnosti. Mezi tyto pohyby řadíme spontánní, stylizované i standardní pohyby paží, rukou, prstů a hlavy. Haptika označuje komunikaci dotykem, patří sem podání ruky, objetí i polibky. Zrakový kontakt je tvořen odmítáním zrakového kontaktu, přerušením i délkou jeho udržování nebo sledování druhého pohledem, mrkáním a přivíráním víček. Paralingvistika je vymezována jako zvuková složka mluvené řeči. Do paralingvistických komponent náleží hlasitost, rychlost, spád, barva hlasu i zvýrazňování určitých slov či slovních spojení, pauzy v mluveném projevu a vměšování parazitárních slov či zvuků (Nakonečný, 2009).

Neverbální komunikace používá prostředků neverbální povahy (Výrost & Slaměník, 2008). Přestože se na lidské neverbální komunikaci podílejí relativně samostatné komponenty, hovoříme o komplexně předávaných informacích (Klein, 1998). Výrost a Slaměník (2008) spatřují společným jmenovatelem všech aspektů neverbální komunikace jejich používání při komunikaci za využití přirozených orgánů nebo organismu jako celku. Fraňková a Klein (1997) hovoří o tom, že neverbální komunikace je systém s vnitřní logikou. Pojem neverbální komunikace tak vyjadřuje celistvý komplex biologicko-psycho-sociálních jevů (Klein, 1998).

Podíl neverbálních podnětů v celkové komunikaci je devadesát tři procent (Konečná, 2009). Tento vysoký podíl neverbální komunikace v komunikaci jako takové by mohl mít souvislost s tím, že jak uvádí Klein (1998) je neverbální komunikace vývojově fylogeneticky původnější než komunikace verbální. Fylogenetické stáří nonverbální komunikace zdůvodňuje tvrzení Hayesové (1998), která uvádí, že neverbální komunikace někdy vyvolává silnější reakce než slovní sdělení.

Neverbální cestou přikládáme slovům důraz a díky těmto projevům jsme s to chápat správné významy slov a slovních spojení. Z neverbálních projevů jsme schopni odvodit, zda slova pochvalného významu nebyla nyní myšlena kriticky (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007).

Z kognitivního hlediska jsou neverbálními akty sdělovány názorné významy, které lze smyslově vnímat. Nejčastější sdělení se týká vlastního emocionálního stavu (Výrost & Slaměník, 2008). M. Argyle (1972, in Hayes, 1998) vymezuje čtyři hlavní účely neverbální komunikace, kterými jsou napomáhání řeči, nahrazení řeči, vyjadřování postojů a emocí. Mareš a Křivohlavý (1995) právě upozorňují na důležitost porozumění neverbální komunikaci, protože jedinci nám pomocí neverbálních signálů zprostředkovávají jejich emoce a přibližují nám svou osobnost.

Nakonečný (2009) uvádí, že neverbální komunikace je velmi často nezáměrná. Jedinec neverbálními projevy mnohdy sděluje to, co by slovy sdělit nechtěl. Neverbální komunikace může být nezáměrná i záměrná. (Výrost & Slaměník, 2008). Neverbální komunikace se skládá z vědomé a nevědomé složky. Některá nonverbální sdělení si jedinec neuvědomuje a některá registruje až na základě zpětné vazby. Takové neverbální projevy mohou být součástí vegetativních reakcí a reflexů. Jiné neverbální projevy mohou být záměrně vytvářeny a regulovány (Fraňková & Klein, 1997). Rozpoznání záměrného a nezáměrného nonverbálního sdělení je značně obtížné, jelikož jsou rozdíly mezi nimi jen málo rozpoznatelné a přechody mezi záměrným a nezáměrným neverbálním sdělením jsou plynulé (Výrost & Slaměník, 2008).

Nejčastěji je neverbální komunikace využíváno jako prostředku k vyvolání žádaného dojmu u druhého jedince. Účinek neverbálních sdělení může být ovšem různorodý (Výrost & Slaměník, 2008). Při interpretování neverbálního sdělení je vždy nutné brát v úvahu sociální kontext aktuální situace, celistvý komplex neverbálních signálů a kulturní kontext (Klein, 1998). Kulturní kontext ovlivňuje neverbální komunikaci

způsobem života dané společnosti. Nonverbální projev může znamenat v různých kulturách něco jiného (Fraňková & Klein, 1997).

Porozumění neverbální komunikaci se liší interindividuálně. Interindividuální variabilita závisí na vrozených dispozicích i ontogenetických faktorech. Porozumění neverbální komunikaci se liší i mezi pohlavími, což je vysvětlováno potřebou matek porozumět neverbálně komunikujícímu novorozenci (Fraňková & Klein, 1997).

Konečná (2009) dodává, že porozumění zákonitostem neverbální komunikace umožňuje přesnější odhad partnera, cílenější působení komunikace a posouzení pravdivosti verbálního sdělení. Z neverbálních projevů lze usuzovat na osobnostní charakteristiky, postoje i momentální pocity druhého jedince. Zacylení komunikace nám zase pomáhá dosáhnout svého komunikačního záměru. A pokud se setkáme s nesouladem mezi verbálním a neverbálním sdělením, s pětkrát větší pravděpodobností uvěříme neverbálnímu signálu, a tím posoudíme pravdivost verbálního sdělení (Argyle, Alkema a Gilmour, 1971, in Hayes, 1998).

Jak jsme již uvedli, neverbální komunikace tvoří devadesát tři procent z celkového lidského projevu. Antropolog Albert Mehrabian zjistil, že z třiceti osmi procent jsou zastoupeny paralingvistické projevy a z padesáti pěti procent jsou zastoupeny vizuální vjemy, tedy tělesné projevy. To znamená, že komunikující jedinec věnuje nejvíce pozornosti řeči těla (Tiel, 1993).

2.1 Úsměv

Úsměv je základním poutem lidské komunikace (Šedivý, 2009). Pease a Pease (2008) hovoří o úsměvu jako o činiteli lidského sblížení. V živočišné říši jsou lidský smích a úsměv unikátním jevem, analogie lze pozorovat pouze u lidoopů a opic Starého světa (van Hoof, 1972; Preuschoft, 1992; Provine, 1997, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007). Provine (1997, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007) ovšem dodává, že lidé se smějí a usmívají s četností a intenzitou, které jsou naprosto jedinečné. Úsměv je vrozený. Toto tvrzení dokládají výzkumy od narození slepých dětí, které úsměv nemohou napodobovat (Pease & Pease, 2008).

Úsměv lze definovat jako výraz obličeje, kdy koutky úst jsou zdvižené a roztažené a někdy dochází i k zdvižení rtů, což způsobí odhalení zubů (Šedivý, 2009). Je důležité vzpomenout rozdíl mezi úsměvem a smíchem. U smíchu pozorujeme otevřená ústa a slyšíme individuálně charakteristické zvuky (Šedivý, 2009).

Smích má jednu zajímavou a velice hodnotnou vlastnost, kterou je podpora uvolňování endogenních opiátů. Tento fakt vysvětluje, proč se po záchvatu smíchu dobře cítíme a jsme uvolnění. Výzkumy potvrzují po záchvatu smíchu vyšší hladiny opiátů i prahu bolestivosti (Berk et al., 1989; Zillman et al., 1993; Weisenberg et al., 1995, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007)

Endogenní opiáty jsou významné vytvářením pocitu spokojenosti a recipročního přátelského soužití. U primátů je příčinou stimulace mozku a tím i uvolňování endogenních opiátů péče o srst (Keverne et al, 1989, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007). Vzájemná péče o srst podněcuje stmelování skupiny. U lidí nahradil péči o srst jazyk, a tak došlo k tomu, že přímý fyzický kontakt již nebyl zapotřebí. Stimulace endogenních opiátů a tím i stmelování skupiny již péče o srst nezastávala. Jazyk by ale nemohl působit jako sociální pojivo bez stimulace mozku k uvolňování těchto opiátů. Objevila se velice přesvědčivá hypotéza, která tvrdí, že roli stmelování skupiny převzal právě úsměv a smích (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007).

Úsměv je jedním z prostředků neverbální komunikace. Konkrétně lze úsměv zařadit do mimických forem projevů neverbální komunikace (De Vito, 2008). Variabilně bohatou lidskou mimiku umožňuje hustá síť mimických svalů, která dává vzniknout nejrozmanitějším lidským výrazům (Klein, 1998).

Nakonečný (2009) vymezuje mimiku zejména jako kombinaci křivek úst a obočí. V průběhu interakce s druhými jedinci náš obličej neustále ukazuje především naše emoce. Mimika asi jako jediná slouží k vyjádření pocitu potěšení, souhlasu a sympatií, ostatní části těla v tomto ohledu neposkytují mnoho informací (De Vito, 2008).

Úsměv konkrétně je důležitým signálem pozitivního vztahu. Úsměvem a smíchem vyjadřujeme pozitivní naladění, dobré rozpoložení, veselí až radost (Šedivý, 2009). Podobně i Výrost a Slaměník (2001) označují úsměv jako facilitátor pozitivního vztahu.

Úsměv a smích se objevují především ve společnosti dalších jedinců. Málokdy se člověk směje, když je sám a s nikým nekomunikuje (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007).

Úsměv je velice významnou součástí pozdravu, představování, gratulací i diplomatického jednání. Při pozdravu například úsměv doprovází pozdrav a jsou dále přítomné ještě krátké zvednutí víček, obočí a svrštění čela (Šedivý, 2009).

Rozlišujeme přirozený a neupřímný úsměv. Například Dawkins (1998) upozorňuje na využívání úsměvu potomky k manipulaci rodičů. U přirozeného úsměvu se tvoří vrásky kolem očí, kdežto u neupřímného úsměvu pozorujeme, jak se usmívají pouze ústa (Pease & Pease, 2008). Studie zkoumající upřímný a neupřímný úsměv ukázaly, významné rozdíly v reakcích na tyto dva druhy úsměvu. Při percepci upřímného úsměvu hodnotili účastníci experimentu pozitivněji ty fotografie, na kterých byly ženy s upřímným úsměvem (Johnston, Miles, & Macrae, 2010).

V dalším ze svých experimentů zkoumali Johnston, Miles a Macrae (2010), zda při utváření prvního dojmu věnujeme pozornost tomu, jestli je úsměv upřímný nebo neupřímný. Prokázali, že lidé jsou citliví nejen vůči fyziognomickým rozdílům percipovaného úsměvu, ale posuzujeme i funkční užitečnost toho daného úsměvu.

Při úvahách o evoluci smíchu spatřujeme dvě důležité komponenty. Zaprvé je velice obtížné pokračovat v dialogu s jedincem, který se vůbec nesměje ani neusmívá. Odezva v podobě smíchu nebo úsměvu je pro nás velmi důležitá, informuje nás totiž, zda partnera komunikace zajímáme. Pokud se nám partnerova odezva jeví jako nedostatečná, vyvozujeme z toho, že s námi dotyčný nechce ztrácet čas. Po té se pokoušíme rychle vymluvit, abychom si mohli najít někoho vhodnějšího ke konverzaci. Druhou důležitou komponentou ve vývoji smíchu je velké množství prostoru v konverzaci věnované tomu, abychom druhé jedince rozesmáli. Vtipy udržují posluchačovu pozornost a nejsou důležité pouze při rozhovoru, ale i při přednášení. Pokud se posluchačstvo hodně směje, věnuje přednášejícímu pozornost. Ti posluchači, jež se nesmějí, podřimují (Barret, Dunbar, & Lycett, 2007)

Dunbar (1996b, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007) se domnívá, že se smích vyvinul nebo mohl být transformován ze svých starších podob na úrovni šimpanzů, proto, aby se stal prostředkem stimulace sociality, místo dříve pro socialitu zásadního fyzického kontaktu zprostředkovaného péčí o srst.

Důležitost úsměvu jako takového dokládá i četné používání takzvaných „smajlíků“ (smile faces, emoticons) v psaném projevu. Jak uvádí De Vito (2008) mimické signály jsou

natolik důležité, že se dnes v internetové komunikaci běžně užívají symboly k jejich grafickému znázornění. A zejména u žen jsou úsměv i smích také důležitým faktorem při vyjádření zájmu a ochotě udržování interakce (Grammer 1990; Provine, 1997, in Barret, Dunbar & Lycett, 2007).

Problematika úsměvu se ovšem zkoumá zejména v interkulturní psychologii, proto si přiblížíme úsměv v interkulturním kontextu. U většiny mimických výrazů spatřujeme transkulturní srozumitelnost (Klein, 1998). Při usmívání se ovšem uplatňují interkulturní rozdíly (Průcha, 2010). Vliv kultury na úsměv ilustrují mimo jiné i počítačové symboly. Mezi těmito symboly je rozdíl v USA a v Japonsku. Ve Spojených Státech se používá pro úsměv tento :-) smajlík pro muže i ženy. Kdežto v Japonsku rozlišují ženský a mužský úsměv, protože Japonská kultura považuje za nezdvořilé, když ženy ukazují při úsměvu zuby.

Úsměv je navíc pro Evropany a Američany výrazem pro sympatie, přátelský vztah a dobrou náladu. Oproti tomu Japonci a Korejci úsměvem vyjadřují nejistotu, omluvu, rozpaky a zmatek. Při neznalosti tohoto kulturního rámce, může dojít ke špatné interpretaci úsměvu. Evropané percipující úsměv na tváři Japonce, který se jim právě omlouvá, si mohou úsměv vyložit negativně (Průcha, 2010).

Jak dodává De Vito (2008) v japonské kultuře je považováno za neslušné, když se žena příliš mnoho usmívá. Japonky tak své úsměvy utlumují a mnohdy si při tom pomáhají i dlaněmi (Ma, 1996, in De Vito, 2008). Ženy v USA se oproti Japonkám naopak nemusí svým úsměvům vůbec bránit a mohou se usmívat bez omezení (De Vito, 2008).

Výzkumníci předložili americkým a japonským studentům k hodnocení signály usmívajícího se a neutrálního obličeje. Američtí studenti hovořili o usmívajícím se obličejem jako o přitažlivějším, inteligentnějším a více společenským v porovnání s neutrálním obličejem. Japonští studenti klasifikovali usmívající se obličej jako více společenský, ale nikoli jako přitažlivější a neutrální výraz považovali za více inteligentní (Matsumoto & Kudoh, 1993, in De Vito, 2008).

VÝZKUMNÁ ČÁST

1 Cíl výzkumu a hypotézy

Předmětem zájmu mé bakalářské práce byl vymezen odhad otevřenosti druhého člověka ke spolupráci. Zajímalo nás, zda lze o úsměvu hovořit jako o jedné z možných příčin spolupráce. Tato práce je zaměřena na zkoumání souvislostí mezi úsměvem a spoluprací, konkrétně na jejich kauzální vztah. Zajistí-li jedinci, který nabízí spolupráci percipovaný úsměv na jeho tváři větší šanci na budoucí spolupráci. Cílem této práce je tedy zjistit míru vlivu úsměvu na přijetí nebo odmítnutí spolupráce.

Pro tento druh výzkumu byl zvolen kvantitativní přístup. Nejvhodnějším výzkumným designem je experiment, který odpovídá výzkumu kauzálního vztahu mezi úsměvem a spoluprací. Byl sestaven experimentální výzkumný plán, pomocí kterého byla získána data, jež by potvrdila či vyvrátila nastolené hypotézy, které budou představeny dále.

Vrugt a Vet (2009) uskutečnili sociální experiment, který byl pro tuto práci velice významnou inspirací. Nizozemská výzkumná studie se zabývala vlivem úsměvu na náladu a pomáhající chování. V centru Amsterdamu bylo testováno 240 žen a 240 mužů, dohromady 480 kolemjdoucích, kteří byli požádáni, aby se zúčastnili výzkumného šetření. Experimentátoři, kteří oslovovali kolemjdoucí, byli muž, nebo žena a buď měli na tváři úsměv, nebo neutrální výraz.

Výsledky Nizozemské studie ukázaly následující. Probandi, kteří percipovali úsměv na tváři experimentátora, měli lepší náladu, než ti percipující neutrální výraz. Bylo také zjištěno, že ženy se usmívaly častěji než muži. V odpovědi na úsměv mužského experimentátora 59% účastníků nabídlo pomoc a při percepci neutrálního výrazu nabídlo pomoc 41% probandů (Vrugt & Vet, 2009).

Důležitým bodem v našem výzkumu jsou i rozdíly mezi upřímným a neupřímným úsměvem, které zkoumaly Johnson, Miles a Macrae (2010). V jednom ze svých experimentů předkládali probandům fotografie žen s upřímným nebo neupřímným úsměvem. Probandi měli ženy hodnotit z hlediska vlastností a jejich chování. Například,

zda se jim žena jeví jako čestná či nečestná a zda je to někdo, s kým by rádi mluvili. Výsledky tohoto experimentu potvrdily pozitivní důsledky interpersonálního hodnocení při vystavení upřímnému úsměvu.

V dalším experimentu Johnson, Miles a Macrae (2010) ukázali, že probandi více spolupracovali s těmi jedinci, kteří měli na tváři upřímný úsměv. Z tohoto zjištění vyvozují, že upřímný úsměv je jedním z ukazatelů důvěryhodnosti a tím dochází ke zvyšování pravděpodobnosti ke spolupráci.

Guéguen (2008) ve své studii zkoumal vliv úsměvu žen na muže. Výzkum se odehrával v prostředí baru, kde žena experimentátorka měla za úkol, buď se usmívat, nebo ne na muže sedícího u baru. Bylo zjištěno, že muži, na které se experimentátorka usmívala, se k ní přibližovali a považovali ji za více dostupnou. Z těchto poznatků lze vyvodit, že úsměv je faktorem zvýšení atraktivnosti a že úsměv může být interpretován jako signál ženy v zájmu o muže.

Předpokladem našeho výzkumu bylo, že úsměv na tváři jedince nabízejícího spolupráci povede s větší pravděpodobností ke spolupráci než k odmítnutí spolupráce tomuto jedinci. Zajímalo nás, v jaké míře a jestli vůbec rozdíl ve výrazu tváře ovlivní přijetí či odmítnutí spolupráce. S odkazem na teoretickou část této práce byla zformulována následující hypotéza, kde nezávisle proměnnou je úsměv a závisle proměnnou je spolupráce. Obě proměnné nabývaly dvou hodnot, buď byly, nebo nebyly.

Hypotéza č. 1: Úsměv percipovaný na tváři jedince nabízejícího spolupráci vede k přijetí spolupráce.

Aby došlo k eliminaci dvou potenciálních nežádoucích proměnných tohoto experimentu, byly formulovány dvě vedlejší hypotézy. Přeměnili jsme nežádoucí proměnné na nezávisle proměnné za účelem kontroly experimentální situace a odstranění slepých míst experimentu. Těmito dvěma proměnnými jsou pohlaví pomocníka experimentátora a probanda samého. Jsou jistá očekávání, role spojená s gender, proto je nutné pracovat s otázkou, zda pohlaví neovlivní výzkumnou situaci. Předpokládáme, že pohlaví neovlivňuje zinscenovanou situaci spolupráce, ale protože se tímto směrem lze

pouze domnívat, rozhodli jsme se toto tvrzení vědecky ověřit. Hlavním úkolem vedlejších hypotéz je tedy podpořit platnost hlavní hypotézy.

První vedlejší hypotéza se týká pohlaví pomocníka experimentátora, který spolupráci nabízí. Vzhledem k tomuto faktu byla formulována hypotéza, která dává do souvztažnosti pohlaví pomocníka experimentátora a přijetí či odmítnutí spolupráce. Nezávisle proměnnou je tedy pohlaví pomocníka experimentátora. Závisle proměnnou je spolupráce.

Hypotéza č. 2: Spolupráce není závislá na pohlaví pomocníka experimentátora.

Dalším okruhem našeho zájmu bylo srovnání žen a mužů v přijímání spolupráce. V této souvislosti byla zformulována hypotéza zkoumající, zda pohlaví probandů ovlivní situaci spolupráce.

Hypotéza č. 3: Neexistuje rozdíl v odmítání či přijímání spolupráce mezi muži a ženami.

1.2 Operacionalizace pojmů

Je nutné vymezit pojmy, které jsou součástí hypotéz a jsou klíčové pro tento výzkum. O spolupráci a úsměvu pojednávala teoretická část této práce, avšak pro výzkumné účely je nezbytné tyto pojmy vymezit v kontextu experimentální situace. Vzhledem k experimentální situaci byly použity operacionalizace daných pojmů, aby mohlo dojít k účelnému zkoumání uvedených hypotéz. Operacionální definice si v situačních podmínkách daného experimentu nekladou za cíl postihnout kontext pojmů v celé jejich šíři. Jejím úkolem je uchopit daný pojem tak, aby byl mimořádně účelný pro tento výzkum a zároveň neminul podstatu daného pojmu a tak byla zachována konstruktová validita.

Spolupráci rozumíme zájem o situaci spolupráce, ochotu pomoci a striktní neodmítnutí jedince požadujícího spolupráci. Jsme si vědomi toho, že tento pohled

na spolupráci je značně zúžený, na druhou stranu pro něj hovoří vysoká účelnost pro tento výzkum.

Úsměv byl stanoven jako výraz tváře, kdy koutky úst jsou zvednuté zhruba o centimetr a jsou mírně vidět zuby, oči vyjadřují pozitivní emocionální naladění jedince.

Neutrální výraz byl určen jako výraz tváře percipován kontrolní skupinou, aby došlo k zamezení výrazů tváře značící například naléhavost situace nebo jedince v nesnázích a jiné. Nesjednocený výraz percipovaný kontrolní skupinou by mohl nabývat hodnoty nežádoucích proměnných, proto byl vybrán neutrální výraz. Kdy ústa jsou zavřená, koutky úst setrvávají v přirozené poloze a oči nenaznačují žádnou emoci. A také celkový výraz tváře není charakteristický pro žádnou negativní či pozitivní emoci.

Na tomto místě zdůrazníme, že samotnému experimentu předcházela nácvik úsměvu a neutrálního výrazu u pomocníků experimentátora. Bylo důležité sjednotit výraz obou jedinců, jak u úsměvu, tak u neutrálního výrazu. Klíčové bylo i zamezit vnikání výrazů naléhavosti do neutrálního výrazu tváře a koketních segmentů ve výrazu tváře při úsměvu. Pravidlem při obou výrazech tváře bylo ponechání výrazu tváře úsměvu/neutrálního výrazu zhruba dvě sekundy před a jednu sekundu po experimentální situaci. K tomuto bodu výzkumu se vrátíme v kapitole diskuze, protože je pro tuto práci podstatným pilířem. Nesprávnost výrazu tváře by mohla ohrozit reliabilitu a tím i validitu experimentu.

2 Metoda

2.1 Výzkumný přístup a typ výzkumu

Jak napovídá cíl výzkumu, byl zvolen kvantitativní přístup, který koresponduje s podstatou zkoumaného jevu. Kvantitativní paradigma zahrnuje celý koncept výzkumu, volíme ho s ohledem na záměr našeho zkoumání. V pozadí nezůstává ani důležitost optiky zkoumání, kterou lze v kvantitativním výzkumu považovat za reduktivní. Kvantitativní přístup umožňuje stanovit hypotézy (Ferjenčík, 2010). Ke stanoveným hypotézám

se vzápětí vytváří nulové hypotézy, které na základě statistických analýz můžeme zamítnout nebo nezamítnout a tím tak ověřit platnost stanovených hypotéz.

V kvantitativním přístupu byl zvolen experimentální typ výzkumného projektu. Typu výzkumného projektu, který byl zvolen, napovídají hypotézy, které byly stanoveny výše. Vzhledem k proměnným a vztahu mezi nimi, které si tato práce klade za cíl zkoumat, byl zvolen experimentální typ výzkumného plánu. Tento design výzkumu umožňuje zkoumat nejen vzájemnou kovarianci dvou proměnných, ale i potenciální kauzalitu vztahu, což bylo hlavním vodítkem pro tuto volbu.

Jak uvádí Campbell (1990; in Ferjenčík, 2010) pro usuzování o kauzalitě vztahu dvou proměnných je nutné dodržet přinejmenším tři elementární podmínky. Kterými jsou časový sled proměnných, kdy nezávisle proměnná musí předcházet závisle proměnné. Předpokládaná příčina i její důsledek spolu mají společně kolísat. A třetí podmínkou je, že se nesmí nabízet žádné jiné možné vysvětlení výsledků jinou proměnnou. Lze říci, že Campbellovy postuláty byly v této výzkumné studii dodrženy.

Zvolen byl jednoduchý mezisubjektový plán experimentu, proto byly vytvořeny experimentální a výzkumné skupiny. Probandi byli k těmto skupinám přiřazováni náhodně. Tyto informace shrnuje následující schéma. Ve schématu jsou znázorněny všechny tři bazální podmínky nutné pro experiment, kterými jsou: manipulace s nezávisle proměnnou, měření závisle proměnné a znáhodnění (Ferjenčík, 2010).

$$R \frac{X_1}{X_2} \frac{Y}{Y}$$

R je náhodné přiřazování subjektů ke skupinám. Metodou znáhodňování, jak uvádí Ferjenčík (2010), je pod kontrolou nejvýznamnější vnější proměnná, kterou je interindividuální variabilita. Nezávisle proměnnou je $X_{1,2}$. Indexy u X označují dvě úrovně znaku nezávisle proměnné, které jsou v tomto výzkumu. Kontrolní a experimentální skupina je Y, indexy zde nejsou, aby byla znázorněna ekvivalentnost výzkumných skupin.

Jednou ze zásad experimentu je silná strukturovanost, aby tak byla zachována standardnost průběhu situace. Proto je v této práci experimentální situace podrobně

popsána. Důraz byl kladen i na objektivitu, která byla zajištěna čtyřmi nezávislými pozorovateli odpověďové reakce subjektů. Relativní nepřítomnost chyb v měření proměnných a spolehlivost, přesnost metody měření označuje reliabilita. Ta v tomto výzkumu byla kontrolována definováním a následnou kontrolou vnějších nežádoucích proměnných, aby se tak eliminovaly chyby měření na minimum. Také byla podpořena tím, že každá měřená proměnná mohla nabývat pouze dvou hodnot.

Reliabilita výzkumu je podmínkou pro konstatování validity experimentu (Urbánek, Denglerová, & Širůček, 2011). Validita určuje, jestli daná situace měří to, co měřit má. Vnitřní validita experimentu je podmíněna Campbellovými podmínkami a splněním všech tří podmínek znázorněných ve výše uvedeném schématu, všechny tyto podmínky byly v tomto experimentu splněny. Lze konstatovat, že experiment, který tyto podmínky splnil, je vnitřně validní. Externí validitou je možnost zevšeobecnění závěrů z experimentu na populaci. Té bylo dosaženo realizováním experimentu v přirozených podmínkách. Důležité bylo i zajištění konstruktové validity, tou je míra reprezentace experimentální situací teoreticky stanoveného konstruktů. Tento experiment je podložen teorií prezentovanou v teoretické části této práce (Ferjenčík, 2010)

2.2 Metoda sběru dat a jejich zpracování

Výzkum jsme se rozhodli provést v přirozeném prostředí a lze ho považovat za sociálně psychologický experiment. Metodami sběru dat v průběhu experimentu byly pozorování a dotazník. Je důležité zmínit, že jsme si vědomi, že se pozorování v rámci experimentu vysoce odlišuje od pozorování v klinickém slova smyslu (Svoboda, 2010). Pozorování bylo zaměřeno na změnu závisle proměnné po vystavení probanda nezávisle proměnné. Měření změny závisle proměnné bylo možné provádět právě pozorováním. A to především díky operacionalizaci daných pojmů.

Dotazník byl využit pro následné zjištění informací o probandech. Zajímaly nás věk, dosažené vzdělání, zaměstnání. Proti konceptu kvantitativního přístupu jsme se dotazovali probandů navíc na jednu otevřenou otázku. Zajímalo nás, zda si probandi budou všimnout výrazu tváře obličeje pomocníků experimentátora. Pokládali jsme jim následující otázky, podle toho, zda probandi spolupracovali či nikoliv. „Co Vás vedlo

slečně/mladému muži pomoci?“ a „Co Vás vedlo slečnu/mladého muže odmítnout?“ Analýza odpovědí na tyto otázky není předmětem této práce. Avšak mohla by se stát předmětem jiného výzkumu a případně tak navázat na tuto práci.

Data z experimentální situace byla písemně zaznamenávána a doplňována o výše zmíněné informace o probandech. Data byla zaznamenávána ve formě alternativních nominálních proměnných. Konkrétně se jedná o tyto proměnné: úsměv ano/ne, spolupráce ano/ne, pohlaví probanda M/Ž, pohlaví pomocníka experimentátora M/Ž. Vzhledem k povaze sesbíraných dat byla data dále zpracována pomocí statistické analýzy dat. Zvolen byl χ^2 (chí-kvadrát) test, který byl nejvhodnějším s ohledem na cíl této práce a povahu dat. A umožnil ověřit platnost stanovených hypotéz.

2.3 Experimentální situace

Je nutné zmínit, že experimentální typ výzkumu je velmi náročný na kontrolu všech možných nežádoucích proměnných, které by mohly průběh experimentu ovlivňovat. Je důležité si jich být vědomi. Mělo by docházet k tomu, že jak je experiment konstruován, jsou proti vnějším proměnným nasazovány mechanismy kontroly, které jejich efekty na výsledky experimentu odstraňují nebo je monitorují. Z důvodu kontroly možných intervenujících proměnných byla experimentální situace podrobně popsána. Podrobný popis byl zvolen také proto, aby mohl i nezúčastněný pozorovatel posoudit míru objektivity, reliability a validity tohoto experimentu.

2.3.1 Místo

Jádrem celého experimentu bylo sestrojení situace spolupráce. S ohledem na teorii spolupráce bylo potřebné experiment orientovat na veřejné prostranství, a to hlavně z toho důvodu, aby nedošlo k ovlivnění experimentu nejen tím, že by se znali pomocníci experimentátora a probandi, ale i probandi mezi sebou a tím by došlo k navýšení počtu vnějších proměnných, které, jak se domníváme, už by nebylo možné kontrolovat.

Výběr specifického pracoviště nebo akademického prostředí by mohl vést k omezení na určitou skupinu obyvatel, což nebylo naším cílem a znovu by to mohlo zpětně ovlivnit celý experiment. Vzhledem k těmto důvodům bylo vybráno místo, kudy prochází lidé různého pohlaví, věku, vzdělání a zaměstnání, tak aby bylo možné zobecnit výsledky pro populaci České Republiky.

Dalšími kritérii pro výběr místa byly časové hledisko, zalidněnost a uspořádání prostoru vhodné pro experimentální situaci. Časovým hlediskem máme na mysli, aby se na tomto místě lidé vyskytovali rovnoměrně celý den, a nebyl tak ovlivněn výběr výzkumného souboru. Míra zalidněnosti by zase mohla způsobit, že by došlo k difúzi odpovědnosti. Nežádoucí byl i převážný výskyt jedinců ve skupinách.

Experiment se odehrával v Mladé Boleslavi na třídě Václava Klementa zhruba deset metrů od městské knihovny. Zde se nachází výleповá plocha magistrátu města Mladá Boleslav, lavičky a křoví. Toto prostředí bylo velice vhodné pro zinscenování experimentální situace. Výleповá plocha dokreslila situaci a napomohla tím k věrohodnější přirozenosti experimentu.

2.3.2 Čas

Další důležitou roli v tomto experimentu mohl hrát i čas v podobě dnů v týdnu a denní doby, ve kterou byl experiment prováděn. Po pečlivém zvážení byly vybrány dva dny v týdnu, kterými byly úterý a čtvrtek. Tyto dny se rekrutovaly z celého týdne především díky ne tak specifickým rysům těchto dní. Nejprve byl vyloučen víkend, který způsobuje odliv lidí z města a mohl by být tak ovlivněn výzkumný vzorek i zalidněnost. Pátek byl na základě podobnosti přiřazen k víkendu. Pondělí a středa se jevíly specifické svou možnou kritičností v kontextu celého týdne. Zbyly tedy úterý a čtvrtek, které se zdají být přinejmenším podobné.

Roční obdobím bylo pouze léto, konkrétně měsíc červen. Volba měsíce byla závislá na tom, kdy budou nejvíce flexibilní pomocníci experimentátora, aby nebyla ovlivněna náhodnost denní doby.

Na řadu přišla denní doba. Nesporným faktem zůstává, že denní doba by mohla ovlivnit výzkumný soubor, proto jsme se zamýšleli i nad tímto kritériem. Naším cílem nebylo postihnout celých dvacet čtyři hodin, ale vystihnout reprezentativní denní dobu pro náš výzkum. Každá hodina ovšem nabízí potenciální rozdílné spektrum probandů, proto jsme se rozhodli pro časovou výseč od sedmi hodin ráno do devatenácti hodin odpoledne.

Těchto dvanáct hodin bylo rozděleno na menší hodinové úseky, které byly rozlosovány do dvou experimentálních dnů, v jednom a tom samém týdnu. Tím jsme dostali šest hodinových intervalů do každého dne. Intervaly byly do těchto dvou dnů rozděleny losováním. Losované intervaly a tedy i časové plány této experimentální studie zobrazuje následující tabulka. V každém uvedeném intervalu bylo experimentální situaci vystaveno pět probandů.

Úterý	10:00-11:00	11:00-12:00	12:00-13:00	13:00-14:00	16:00-17:00	18:00-19:00
Čtvrtek	7:00-8:00	8:00-9:00	9:00-10:00	14:00-15:00	15:00-16:00	17:00-18:00

2.3.3 Výzkumný vzorek

Výběr probandů do obou skupin probíhal jedním a tím samým způsobem. Protože byl experiment uskutečňován v přirozených podmínkách, byl výzkumný soubor vybírán až na místě. Nebylo možné znát osobní údaje o probandech na ulici. Rozhodli jsme se použít metody znáhodňování. Náš výběr probíhal v souladu s několika kritérii. Do výzkumného vzorku se mohl dostat každý jedinec, který procházel místem experimentu ve stanovené dny a hodiny, které jsou znázorněny výše v tabulce. Pravidlem pro oslovení probanda bylo časové hledisko.

Celkový výzkumný soubor činil šedesát probandů ($n=60$). Tito probandi se rekrutovali z časového plánu, který byl rozdělen do dvou dnů a dvanácti hodinových intervalů. V každém intervalu bylo výzkumné situaci vystaveno pět probandů. Počet šedesáti probandů byl zvolen tak, aby nebyl příliš malý a data z výzkumu se mohla náležitě

podrobit statistické analýze a následně zobecnit jednotlivé závěry z výzkumu na populaci. Zároveň byl zvolen tento počet kvůli hledisku přesné opakovatelnosti a udržení standardnosti experimentální situace.

Při každém výzkumu je nutné věnovat široký prostor pro stanovení způsobu vybírání výzkumného souboru. V experimentu konkrétně je kladen velký důraz na výběr výzkumného souboru. Pro účely experimentu je nutné splnit podmínku ekvivalentního vzorku, který testujeme na různé hodnoty závisle proměnné. U případu mezisubjektového plánu experimentu v nejjednodušší variantě, který je využit v této studii, testujeme vždy jednu úroveň nezávisle proměnné (úsměv ano) na experimentální a na kontrolní skupině necháme nezávisle proměnnou v přirozené poloze (úsměv ne). V rámci experimentu pak porovnáváme experimentální skupinu s kontrolní, abychom mohli učinit závěry o kauzalitě závisle a nezávisle proměnné. Proto je nezbytné zajistit ekvivalentnost obou skupin. Ekvivalentnost, která je důležitá pro zajištění vnitřní validity experimentu, je možné zajistit znáhodňováním nebo vyrovnáváním (Ferjenčík, 2010).

Rovnocennost obou skupin byla v tomto experimentu zabezpečena metodou znáhodňování. Jak uvádí Ferjenčík (2010), podstatou metody znáhodňování je zaručení, že má každý proband stejnou pravděpodobnost dostat se do experimentální nebo kontrolní skupiny. Tato metoda je podložena teorií pravděpodobnosti a mělo by se pomocí ní dosáhnout toho, že obě zkoumané skupiny budou ekvivalentní ve všech potenciálních vlastnostech probandů. K bazálním specifikům experimentu řadíme právě to, že pokusné subjekty jsou přiřazovány náhodným způsobem do dílčích skupin.

Výzkumný soubor byl vybírán na základě časových intervalů, které byly pro celý experiment stanoveny standardně. Tím bylo dosaženo neovlivnění výběru vzorku experimentátorem, jeho pomocníky ani subjekty samotnými. Tři minuty před uplynutím zavedeného pětiminutového intervalu si pomocníci experimentátora hodili mincí v hodnotě jedné koruny. Podle toho, která padla strana, byl nasazen úsměv nebo neutrální výraz a experiment prováděl pomocník muž nebo žena. Výsledkem tohoto bylo zapříčiněno, že byli probandi přiřazováni ke kontrolní nebo experimentální skupině náhodně a tím byla splněna jedna ze základních podmínek experimentu.

Osloven mohl být tedy každý jedinec, který se ve stanovenou dobu vyskytl v místě experimentu. Další podmínkou bylo, že proband musel procházet místem sám, bez doprovodu jiného nebo jiných jedinců. Tato podmínka byla nutná pro zamezení vlivu

dalších vnějších proměnných. Výzkumný vzorek nebyl omezován požadavky týkajícími se etnika nebo národnosti. Důvodem bylo, že výstupy z výzkumu si kladly cíl popsat vztah mezi proměnnými pro celou populaci České Republiky.

První proband byl osloven v úterý v deset hodin dopoledne. Zde záleželo na přesnosti, přesně v 10:00 byl pomocník experimentátora na svém místě a připraven na prvního kolemjdoucího, který šel v daný čas kolem. Po skončení experimentální situace a zaznamenání odpověďové reakce probanda, byly zmáčknuty stopky. Každý další proband byl oslovován po určitém časovém intervalu. V experimentálním plánu byl nastaven interval pět minut.

O náhodném výběru můžeme hovořit pouze z toho důvodu, že jsme nepotřebovali spolupráci probandů, ale zaznamenávali ochotu či nezájem spolupracovat. Tudíž se jedinci do výzkumu nevybírali sami, ale bylo nastaveno časové kritérium, které umožnilo náhodný výběr. Samozřejmě jsme si vědomi toho, že náhodnost našeho experimentálního plánu mohly narušit určité situační vlivy. Těmito vlivy jsou místo, kde se experiment odehrával, čas, kdy se experiment odehrával a zda šel jedinec sám nebo se skupinkou známých.

Předností tohoto intervalového časového plánu spatřujeme především nemožnost samovýběru probandů a ovlivnění výběru vzorku pomocníky experimentátora nebo experimentátorem samým, jak je tomu například u nahodilého výběru.

Nahodilý výběr se v tomto experimentu ovšem také objevil, a to v podobě následného dotazování po skončení experimentální situace. Od probandů byl zpětně zjišťován věk, dosažený stupeň vzdělání a zaměstnání, aby bylo možné porovnat ekvivalentnost experimentální a kontrolní skupiny a také pro zjištění charakteristik výzkumného souboru. Charakteristiky výzkumného souboru jsou v této práci popsány v kapitole před výsledky.

2.3.4 Pomocníci experimentátora

Pomocníci experimentátora byli přímo součástí experimentu, a měli na něj tudíž přímý vliv. Proto je nezbytné přiblížit jejich charakteristiky a vysvětlit výběr právě těchto

pomocníků. Při neekvivalentnosti obou pomocníků, by mohla být ohrožena vnitřní validita experimentu.

Byli vybráni dva pomocníci experimentátora. Tento počet byl zvolen, protože bylo nezbytné mít pod kontrolou proměnnou pohlaví pomocníků. Proto byla zvolena jedna mladá dívka ve věku dvacet jedna let a jeden mladý muž ve věku devatenácti let. Bylo nutné zachovat jakousi ekvivalentnost pomocníků experimentátora. Proto je vhodné, že věk pomocníků se neliší o mnoho. Oba pomocníci mají dosažené vzdělání na stejné úrovni a minulý rok v září oba skládali maturitní zkoušku.

Velkou roli při výběru právě těchto dvou jedinců hrála i jejich atraktivita. Oba jedince je možné hodnotit na pomyslné škále atraktivity jako shodně atraktivní. I když jsme si vědomi toho, že by zde bylo zapotřebí předvýzkumové sondy, dovolili jsme si posoudit míru atraktivity bez předchozího výzkumu. V naší pozornosti bylo i oblečení pomocníků při průběhu experimentu. Přesto jsme se rozhodli do výběru šatů výrazně nezasahovat. Instrukce zněla: „Oblečte se jako na školní vyučování.“ Zakázány byly výrazné šperky, pokrývka hlavy, sluneční brýle a výrazně odhalený dekolt mladé dívky. Po konzultaci si oba pomocníci oblékli kraťasy nad kolena a trika s krátkým rukávem. Oba jedinci nenosí dioptrické brýle a nepozorujeme na nich zvláštnosti na tělovém schématu nebo obličejí.

Mladá dívka má rovné vlasy délky pod ramena obarvené na blond. Je štíhlé postavy, obvyklého vzrůstu. Má modré oči dál od sebe a menší kulatý nos. Mladý muž má krátké rovné vlasy přirozené blond barvy. Je sportovní postavy, obvyklého vzrůstu. Má modré oči dál od sebe a menší kulatý nos. Oba pomocníci měli shodnou barvu opálení a rty velice podobných rysů.

Dalším předpokladem pro výběr těchto dvou jedinců byly jejich osobnostní charakteristiky. Hovoříme především o ochotě spolupracovat a schopnosti striktně dodržovat experimentální schéma, aby byla zachována reliabilita experimentu. Protože tyto dva jedinci v našem experimentu sehrávali klíčové role. Jejich případná nedůslednost by mohla způsobit zkreslování výsledků experimentu. Důležitou vlastností byla i jejich zodpovědnost, aby se nestalo, že v průběhu experimentu odřeknou spolupráci. Bylo nezbytné, aby byli ochotní udělat si volno ve výše zmíněné vymezené dva dny a byli v obou dnech k dispozici v rozmezí dvanácti hodin. Nemohli být stydliví a museli mít pevný přirozený výraz.

Dříve než začal samotný experiment, bylo nutné nacvičit výrazy tváře; úsměv a neutrální výraz. Důvodem bylo sjednocení a ustálení obou zmíněných výrazů tváře, a to jak intraindividuálně, aby se zamezilo rozdílům mezi jednotlivými výrazy tváře v rámci jednoho pomocníka, tak i interindividuálně (zamezení rozdílů ve výrazech tváře mezi jednotlivými pomocníky). V průběhu těchto nácviků byla sledována svědomitost budoucích pomocníků experimentátora a zaujetí pro chystaný experiment.

2.3.5 Popis samotné experimentální situace

Základem pro tento výzkum je výše zmíněná hypotéza o vztahu a kauzalitě mezi úsměvem a spoluprací. Experimentální situace byla sestavena právě na zjištění míry vlivu úsměvu na spolupráci. Podnětová proměnná je úsměv a odpověďovou proměnnou odmítnutí/přijetí spolupráce. Schéma podnětová-odpověďová proměnná zcela koresponduje se schématem experimentu jako takovým.

Nejprve představíme role jednotlivých jedinců, kteří se na experimentu podíleli. Připravovali ho čtyři lidé, kterými byli experimentátor, dva pomocníci experimentátora a člověk, který měl na starosti stopovací zařízení. Člověk se stopovacím zařízením dával pozor na čas, hlídal jednotlivé intervaly mezi probandy a určoval tak celý běh experimentu, také jako jediný vůbec nepřišel do styku s probandy. Kontroloval i správnost výrazu pomocníka experimentátora. Hlavním úkolem pomocníků experimentátora bylo mít správný výraz tváře, chovat se podle striktně vymezených pravidel a požádat prvního kolemjdoucího (s ohledem na časové intervaly) o spolupráci. Po tomto aktu přišel experimentátor, který měl na starosti několik úkolů. Těmi bylo v první řadě informovat probanda o tom, že se zúčastnil experimentu, vysvětlit mu jeho práva a omluvit se za nachystání klamné situace. Požádat probanda o zodpovězení čtyř krátkých otázek a nabídnout mu kontaktní adresu.

Celý experiment probíhal následovně. Pomocníci experimentátora si vždy házeli mincí, kdo bude inscenovat experimentální situaci. Tři minuty před začátkem hodinového intervalu, nebo skončením pěti minutového intervalu, si ten jeden z pomocníků experimentátora, který byl náhodně zvolen, hodil mincí o výraz tváře (úsměv/neutrální výraz). Po té zašel uličkou podél domu za křoví. Šel pryč proto, aby nebyl spojován

s ostatními třemi, kteří seděli opodál na lavičce situované u výleповé plochy. Byl vybaven nůžkami a rolí plakátů. Plakáty byly stočeny do role, aby nedošlo k ovlivnění experimentální situace obsahem plakátu. Za křovím bylo určené místo, kde pomocník vždy čekal. Tam se zatím měl za úkol soustředit na vylosovaný výraz a dávat pozor, kdy na něj člověk pověřený kontrolou času mávne.

Na lavičce zatím seděli ostatní tři u sebe a věnovali se pokaždé tlumenému hovoru. Bylo důležité, aby se ani jeden ze tří nedíval na schovaného pomocníka. Experimentátor měl připravené záznamové archy, psací pero a adresy s kontaktem pro probandy. Člověk s časem stále sledoval stopovací zařízení, konkrétně mobil. A když uběhly zbylé tři minuty z pěti minutového intervalu, dal pomocníkovi experimentátora situovanému za křovím znamení, že může opustit dočasný úkryt a pustit se do akce.

Znamení určené pro pomocníka bylo i znamením pro experimentátora, který se měl připravit a co nenápadněji sledovat dění u výleповé desky. Kde zatím pomocník experimentátora postával s neutrálním výrazem tváře, než půjde první kolemjdoucí. S očním kontaktováním probanda, který byl stanoven zhruba dva metry na každou stranu od výleповé plochy nasadil pomocník experimentátora vylosovaný výraz tváře a vždy vyslovil tuto otázku: „Dobrý den, prosím, pomohl byste mi s nalepením plakátu?“ Poté si ještě sekundu stanovený výraz tváře ponechal.

Experimentátor zaznamenával odpověďovou reakci probanda do připravených archů a šel se vmístit do interakce mezi pomocníkem a probandem. Experimentátor navázal kontakt větou „Omlouvám se, zúčastnil/a jste se experimentu pro bakalářskou práci na téma spolupráce.“ Informoval probanda o mlčenlivosti a anonymním zpracování sesbíraných dat. Poprosil o zodpovězení čtyř krátkých otázek, poděkoval mu za spolupráci a nabídl probandovi kontaktní emailovou adresu.

Celá výše popsaná experimentální situace proběhla šedesát třikrát. První tři výzkumné situace byly určeny jako zkušební, drobnostmi se lišily od konečného schématu experimentu. Byly zkoušeny za přítomnosti všech zúčastněných den před průběhem samotného experimentu. Zkoušení se konalo proto, aby se zabránilo případným nedostatkům, trhlinám ve schématu experimentu a nastavila se vhodnost připravených hodinových a minutových intervalů. Do výzkumného šetření bylo zahrnuto všech šedesát experimentálních situací, což hovoří pro efektivní sestavení experimentálního plánu.

2.4 Způsob zpracování dat

Sesbíraná data byla zaznamenávána do předem připravených archů (viz příloha). Vzhledem ke stanoveným hypotézám bylo nutné získat data, která umožní ověření platnosti jednotlivých hypotéz. Jednalo se o pohlaví pomocníka experimentátora, výraz tváře pomocníka experimentátora, pohlaví probanda a spolupráci probanda. Tím byly získány čtyři proměnné, které každá z nich mohla nabývat dvou hodnot. Hovoříme tedy o nominálních proměnných.

Vzhledem k povaze dat byl pro statistickou analýzu dat zvolen test χ^2 (chí-kvadrát). Tento test se využívá v případech, kdy jsou znaky kvalitativní, diskrétní kvantitativní, nebo spojité kvantitativní, ale s hodnotami sloučenými do skupin (Hindls, Hronová, Seger, & Fisher, 2007). V případě této výzkumné studie mají data kvalitativní znaky.

Při statistickém zpracování dat byl k přípravné fázi zvolen program Microsoft Office Excel. Kontingenční tabulky byly spočítány pomocí programu STATISTICA a po estetické stránce upraveny v MO Excelu. K výpočtům χ^2 statistiky bylo použito obou dvou programů.

Základem χ^2 testu je právě uspořádat data do kontingenční tabulky. Byly vytvořeny kontingenční tabulky pro pozorované a očekávané hodnoty, které umožní zpřehlednit statistickou analýzu (Hindls, Hronová, Seger, & Fisher, 2007). V našem případě máme tedy šest čtyřpolních tabulek, pro každou hypotézu dvě tabulky. Naše hypotézy byly testovány testem hypotézy o homogenitě a testem hypotézy o nezávislosti.

Základní princip χ^2 je v tom, že podle daného vzorce porovnáváme pozorované a očekávané četnosti výskytu znaku. Vzorec ekonomickým způsobem porovnává pozorované a očekávané četnosti jednotlivých znaků proměnných, které jsou zobrazeny v kontingenčních tabulkách. Pro určení hodnot, které jsou dosazovány do vzorce, použijeme právě čtyřpolní kontingenční tabulku, která je dle pravidel sestavena následujícím způsobem. Kdy sloupce zobrazují hodnoty znaku pro dvě úrovně nezávisle proměnné. Řádky zobrazují hodnoty znaku pro dvě úrovně závisle proměnné.

a	b	a + b
c	d	c + d
a + c	b + d	n

$$\chi^2 = n \frac{(ad - bc)^2}{(a + b)(a + c)(c + d)(b + d)}$$

Pro tyto χ^2 statistiky platí, že musíme znát počet stupňů volnosti. Počet stupňů volnosti pro kontingenční tabulky vypočítáme tak, že odečteme jedna od počtu sloupců i počtu řádků a získané hodnoty vynásobíme. Po vypočítání χ^2 statistiky a určení hladiny volnosti, se podíváme do tabulek, kde zjistíme kritické hodnoty (v závislosti na kvantilu) pro různé hladiny významnosti α . Podle toho, zda je kritická hladina menší nebo větší než výpočet z předcházejícího vzorce, zamítáme nebo nezamítáme nulovou hypotézu na určité hladině α (Anděl, 1998).

2.5 Charakteristika výzkumného vzorku

Experimentu se zúčastnilo celkem šedesát probandů ($n=60$). Žádný proband nebyl z výzkumu vyřazen, což hovoří pro dobře zkonstruovaný experimentální plán a lze se v tomto případě shodnout na výběru probandů podpořené teorií pravděpodobnosti.

Z hlediska formulovaných hypotéz se náš výzkumný soubor skládá ze čtyř skupin. Dvě skupiny jsou experimentální a dvě kontrolní. V případě jedné nezávisle proměnné (úsměvu) experimentální skupina percipovala úsměv na tváři pomocníka experimentátora. Druhá nezávisle proměnná dělí výzkumný vzorek do kontrolní a experimentální skupiny v závislosti na pohlaví pomocníka experimentátora (muž/žena). Subjekty se do kontrolní nebo experimentální skupiny vybíraly hodem mincí, metodou znáhodňování, což zaručuje ekvivalentnost jednotlivých skupin. Na druhou stranu to ale znamená, že není shodný počet probandů v experimentálních a kontrolních skupinách ani pro jeden znak uvedených proměnných.

O charakteristikách vzorku bylo získáno malé množství informací. Vždy známe pouze pohlaví subjektu a jeho odpověďovou reakci. Z šedesáti probandů nám informaci o věku, dosaženém vzdělání a zaměstnání podalo pouze 26 probandů. Z tohoto důvodu si nedovolujeme uvádět souhrnné charakteristiky výzkumného vzorku v jiném znaku než pohlaví.

Malý počet získaných informací o subjektech experimentu je také důvodem pro kladení velkého důrazu na metodu znáhodňování při výběru kontrolních a experimentálních skupin. V této studii neexistuje jiné vodítko pro srovnání jejich ekvivalentnosti, s výjimkou pohlaví, což nelze považovat za dostačující. Na ekvivalentnosti výzkumných skupin závisí vnitřní validita experimentu, proto jí je přikládána tak vysoká důležitost.

3 Etické zásady a otázky výzkumu

Při vymýšlení experimentálního plánu byl etické stránce výzkumu věnován široký prostor. Bylo nanejvýše důležité, aby experiment probandům a zúčastněným jedincům nepůsobil psychickou újmu nebo nepohodlí.

V přípravné fázi experimentu byla vytvořena emailová adresa pro případ zájmu probandů o výsledky experimentu i celou tuto bakalářskou práci. Adresa má sloužit i pro případné dotazy nebo připomínky k výzkumu nebo celé práci. V tuto chvíli však zatím musíme s politováním konstatovat, že od realizace experimentu nebylo kontaktu využito.

Na tomto místě pohovoříme o hlavním etickém úskalí tohoto experimentu. Situace nevyužití kontaktu mohla nastat právě z toho důvodu, že byl kontakt předán malému počtu probandů. Výzkumná situace byla koncipovaná tak, že probandi se nejprve experimentu zúčastnili a po té mělo následovat sdělení o účasti v experimentu pro účely bakalářské práce. Tato souslednost událostí byla sestrojena proto, aby nedošlo k sociální deziderabilitě zúčastněných. Sociální deziderabilitu by nebylo možné vyloučit, kdyby nejprve došlo k informování probandů o experimentální situaci. Jiná souslednost experimentu by také mohla narušit náhodný výběr probandů.

Jsme si vědomi toho, že by bylo etičtější nejprve podat informaci o účasti v experimentu a po té konstruovat experimentální situaci. Po pečlivém zvážení případné psychické újmy probandů v důsledku našeho experimentálního plánu, bylo rozhodnuto o zpětném informování probandů. Závěrem naší úvahy o možných rizicích změny psychického stavu probandů bylo, že by k žádné újmě, vzhledem k povaze experimentu, dojít nemělo.

Po položení otázky, kterou pomocník experimentátora vytvářel situaci spolupráce, a následném vyznění odpověďové reakce, se do popředí dostal experimentátor. Ten měl, z etického hlediska, za úkol omluvit se probandům za zinscenování klamné situace a informovat je o účasti v experimentu. Následujícím bodem týkajícím se etiky v experimentátorově scénáři bylo podání informací o mlčenlivosti týkající se probandů a jejich anonymitě. Zde musíme podotknout, že často docházelo k tomu, že jakmile se k probandům přiblížila neznámá osoba v podobě experimentátora, lidé odcházeli. V důsledku tohoto problému, nebylo možné předat kontaktní emailovou adresu a mnohdy ani vysvětlit předchozí experimentální situaci a potřebné informace.

Uvažovali jsme o tomto fenoménu třetí osoby a možná příčina je spatřována ve spojení si experimentální situace s marketingovými výzkumy nebo pouličním prodejem. Tento fakt nemáme nijak ověřený, pouze se domníváme, že je to jedna z možných příčin odcházení probandů, když se do dialogu zapojil experimentátor, aby probandy informoval o situaci experimentu.

4 Výsledky

Ke každé z hypotéz, které byly ověřovány χ^2 testem, byly sestaveny dvě kontingenční tabulky. První tabulka vždy udává naměřené hodnoty z tohoto experimentu. Druhá tabulka ukazuje vypočítané očekávané četnosti výskytu znaků. Tabulka očekávaných četností znaku vždy ukazuje ideální stav toho, jak by měly výsledky vypadat, aby nebyla zamítnuta nulová hypotéza. Tabulky byly zvoleny proto, aby byla dána výpočtům konkrétní podoba a pro přehlednější prezentování výsledků.

H1

Hypotéza č. 1: Úsměv percipovaný na tváři jedince nabízejícího spolupráci vede k přijetí spolupráce.

Zvolená hladina významnosti byla $\alpha=0,05$, počet stupňů volnosti $df=1$. Kvantil, se kterým byl porovnáván, χ^2 vyšel 3,84. Vypočítaný $\chi^2=0,0104$. Platí, že pokud je χ^2 větší než určený kvantil, zamítáme nulovou hypotézu na zvolené hladině. Výsledky H1 říkají, že $0,0104 < 3,84$, tudíž nulovou hypotézu (na hladině významnosti $\alpha=0,05$) nelze zamítnout.

Získaná data nepodporují přijetí H1.

Tabulka I.I pozorovaných četností pro H1

Spolupráce	Úsměv		Neutrální výraz		Celkem	
Ano	21	35,0 %	20	33,3 %	41	68,3 %
Ne	10	16,7 %	9	15,0 %	19	31,7 %
Celkem	31	51,7 %	29	48,3 %	60	100 %

Tabulka I.II očekávaných četností pro H_0

Spolupráce	Úsměv		Neutrální výraz		Celkem	
Ano	21,18	35,3 %	19,82	33,0 %	41	68,3 %
Ne	9,82	16,4 %	9,18	15,3 %	19	31,7 %
Celkem	31	51,7 %	29	48,3 %	60	100 %

Výsledky testové statistiky pro H1 jsou patrné i pouhým okem pozorovatele v předchozích tabulkách. S percipováním úsměvu spolupracovalo 21 probandů, bez úsměvu 20. Celkem spolupracovalo 41 subjektů. Nespoupracovalo celkem 19 probandů, z nichž 10 percipovalo úsměv a 9 ne. Tyto rozdíly jsou minimální, a pokud je

porovnáme s očekávanou četností, zjistíme, že pokud by byly očekávané četnosti zaokrouhleny na celá čísla, jedná se o totožné hodnoty.

H2

Hypotéza č. 2: Spolupráce není závislá na genderu pomocníka experimentátora.

Přejdeme k výsledkům druhé hypotézy. Zvolená hladina významnosti byla $\alpha=0,05$, počet stupňů volnosti $d_f=1$. Kvantil, se kterým byl porovnáván, χ^2 vyšel 3,84. Vypočítaný $\chi^2=0,2057$. Platí, že pokud je χ^2 větší než určený kvantil, zamítáme nulovou hypotézu na zvolené hladině. Výsledky H1 říkají, že $0,2057 < 3,84$, nulovou hypotézu tedy (na hladině významnosti $\alpha=0,05$) nezamítáme.

Získaná data podporují přijetí H2.

Tabulka II.I pozorovaných četností pro H2

Spolupráce	Pohlaví pomocníka experimentátora				Celkem	
	Muž		Žena			
Ano	19	31,7 %	22	36,6 %	41	68,3 %
Ne	10	16,7 %	9	15,0 %	19	31,7 %
Celkem	29	48,3 %	31	51,7 %	60	100 %

Tabulka II.I očekávaných četností pro H2

Spolupráce	Pohlaví pomocníka experimentátora				Celkem	
	Muž		Žena			
Ano	19,82	33,0 %	21,18	35,3 %	41	68,3 %
Ne	9,18	15,3 %	9,82	16,4 %	19	31,7 %
Celkem	29	48,3 %	31	51,7 %	60	100 %

Z tabulek H2 vyčteme, že 19 probandů spolupracovalo s mužem a 22 probandů se ženou. S mužem nespolečně pracovalo 10 probandů a se ženou 9. Tyto rozdíly mezi navazováním spolupráce s pomocníkem experimentátora ženou nebo mužem nejsou statisticky významné. V tabulce očekávaných četností jsou hodnoty pro přijetí H2 velice podobné s námi naměřenými hodnotami.

H3

Hypotéza č. 3: Neexistuje rozdíl v odmítání spolupráce mezi muži a ženami.

Přejdeme k výsledkům třetí hypotézy. Zvolená hladina významnosti byla $\alpha=0,05$, počet stupňů volnosti $df=1$. Kvantil, se kterým byl porovnáván, χ^2 vyšel 3,84. Vypočítaný $\chi^2=1,8870$. Platí, že pokud je χ^2 větší než určený kvantil, zamítáme nulovou hypotézu na zvolené hladině. Výsledky H1 říkají, že $1,8870 < 3,84$, nulovou hypotézu tedy (na hladině významnosti $\alpha=0,05$) nezamítáme.

Získaná data podporují přijetí H3.

Z následujících tabulek vyčteme, že spolupracovalo 16 mužů a 25 žen. Nespolečně pracovali 4 muži a 15 žen. Výzkumu se účastnilo celkem 20 mužů a 40 žen. Tyto rozdíly mezi spolupracováním žen a mužů nejsou statisticky významné. V tabulce očekávaných četností jsou hodnoty pro přijetí H3 velice podobné s námi naměřenými hodnotami.

Tabulka III.I pozorovaných četností pro H3

Spolupráce	Pohlaví probanda				Celkem	
	Muž		Žena			
Ano	16	26,7 %	25	41,6 %	41	68,3 %
Ne	4	6,7 %	15	25,0 %	19	31,7 %
Celkem	20	33,4 %	40	66,6 %	60	100 %

Tabulka III.II očekávaných četností pro H3

Spolupráce	Pohlaví probanda				Celkem	
	Muž		Žena			
Ano	13,7	22,9 %	27,3	45,4 %	41	68,3 %
Ne	6,3	10,5 %	12,7	21,2 %	19	31,7 %
Celkem	20	33,4 %	40	66,6 %	60	100 %

5 Diskuze

Je nutné diskutovat úskalí, které se vyskytly v průběhu experimentu a okolnosti, jejichž následkem mohlo dojít k ovlivnění výsledků. Bakalářská práce pojednává o tématu spolupráce a úsměvu. Každé z témat by si zasloužilo hlubší rozpracování a širší prostor v této práci. Tato dvě témata se v odborné literatuře neprolínají, bylo proto obtížnější obsáhnout to nejdůležitější z daných témat tak, abychom mohli navázat výzkumem podloženým teoretickým rámcem.

Jedním z problémů bylo i nedostačující množství zdrojů odborné literatury při zpracovávání obou témat. Spolupráce je zmíněna snad ve všech učebnicích sociální psychologie, ale nejedná se o podrobnější rozpracování tohoto tématu. Při studování literatury o úsměvu bylo využíváno především odborných publikací týkajících se neverbální komunikace, kde se informace o úsměvu dozvídáme pouze sporadicky. Využíváno také bylo databází s odbornými články a výzkumy, avšak bohužel pouze malé množství publikací se protínalo s tématem této práce.

Cílem výzkumu bylo zjistit, zda budou lidé častěji spolupracovat při percipování úsměvu na tváři druhého jedince. Předmětem zájmu bylo také to, jestli jedince ovlivní pohlaví člověka, který nabízí spolupráci. Zajímaly nás také rozdíly mezi muži a ženami v míře spolupráce.

Z důvodu malého množství probandů byly testovány pouze tyto tři hypotézy. Jsme si vědomi toho, že se nabízí další možné otázky, na které by takto sestrojený experimentální plán mohl odpovědět. Jedná se o možnost testování závislosti vztahu mezi třemi proměnnými. Mohli jsme variovat například úsměv, muž pomocník, proband žena. Při tomto druhu testování by bylo nutné navýšit výzkumný vzorek, protože by byl počet šedesáti probandů rozdělen do málo početných skupin.

Výzkumný vzorek jsme se rozhodli nenavyšovat z několika důvodů, kterými jsou náročnost experimentálního plánu pro pomocníky experimentátora, na které byl kladen tvrdý požadavek standardnosti výrazu po jeho vylosování. Bylo by také nutné rozdělit experiment do více týdnů, aby byly zachovány dny určené pro vystavení probandů experimentální situaci. Další determinantou v rozhodování o počtu výzkumného vzorku bylo zachování celé standardnosti zadávání experimentu, zde se nám šedesát situací jevílo jako nejvhodnější kompromis v této problematice.

Výsledky mohly být ovlivněny i tím, že to byl první experiment, který byl námi zpracováván a realizován. Proto nemůže být vyloučena chyba začínajícího výzkumníka, který nemá širokou základnu zkušeností s touto metodou.

Nejvýznamnějším diskutabilním jevem v tomto výzkumu je „správnost“ výrazu tváře. Byly zavedeny operacionální definice úsměvu, pro jasné stanovení kritérií výrazu. Dalším kontrolním mechanismem byl i nácvik výrazu tváře, kterému bylo v konečném součtu věnováno zhruba pět hodin. A také umožnění pomocníku experimentátora být dvě až tři minuty sám a soustředit se na daný výraz. Všechny výše uvedené kontroly standardnosti výrazu tváře jsou přesto diskutabilní. Výraz tváře je totiž součástí přirozenosti člověka a jeho umělé navození by nemuselo mít stejné účinky jako výraz tváře založený na reálných emocích jedince. Pozorování správnosti výrazu tváře mohla také ovlivňovat určitá míra subjektivity, která mohla být zapříčiněna únavou a nekontrolováním všech kritérií daného výrazu. Nakonec se objevuje faktor délky udržení výrazu tváře, který byl sice jasně stanoven, ale měření tohoto jevu bylo obtížné.

Další determinantou mohl být i věk pomocníků experimentátora, konkrétně jejich mládí a vysoká atraktivita. Tímto může být způsobeno značné zkreslení výsledků. U probandů mohli právě kvůli vysoké atraktivitě pomocníků experimentátora převládat kladné odpověďové reakce. V tomto případě se jedná i o kombinaci mladého věku

s atraktivitou, který, jak se domníváme, mohl způsobit kladné odpověďové reakce i probandů stejného pohlaví.

Jednou z diskutabilních věcí je i správnost konstruktů spolupráce, který byl jako spolupráce označován, testován a zobecňován. Konkrétní nesnázi spatřujeme otázku, která byla probandům kladena. Ta totiž vyžadovala odpověď ano nebo ne. Pro některé subjekty může být obtížné říkat ne.

Další možným zkreslením výzkumu mohla být otázka samotná („Dobrý den, prosím, pomohl byste mi s nalepením plakátu?“). Nabízí se vysvětlení, že situace spolupráce byla konstruována pro podpoření kladných odpověďových reakcí probandů, o kterých hovoří výsledky. Na tomto místě tedy zdůrazňujeme, že vymyšlení vhodné otázky byl velmi těžký úkol a bylo vyhrazeno velké množství prostoru a času na diskutování daného problému. Od nalezení nejvhodnější otázky byl odvíjen celý experimentální plán. Experimentální situace musela být konstruována tak, aby sama nediskriminovala probandy určitého pohlaví, věku, vzdělání, místa bydliště. Nesmělo se jednat o konstrukt, který by napovídal pomoci ženě v nouzi, nebo zahanbující situaci pro muže a jiné.

Výsledky H1 mohou být zkresleny osobnostními předpoklady probandů, ti totiž nebyli testováni na osobnostní predispozice. O charakteristice vzorku toho mnoho nevíme, protože nám o sobě probandi nepodalí informace. Nicméně příznačná podoba vzorku by se použitím metody znáhodňování měla blížit cílové populaci. Zde tedy s ohledem na následné zobecnění na populaci může být i případná heterogenita vzorku na místě.

Faktorem vhodným pro rozebrání je i škála měření závisle proměnné spolupráce. Škálování bylo omezeno na prosté ano nebo ne, tedy přítomnost či nepřítomnost spolupráce. V naší studii proti rozšíření škály hovořil počet probandů a zvýšení náročnosti měření spolupráce na jemněji nastavené škále.

Mohlo by být také zajímavé podívat se na tuto výzkumnou situaci i paradigmatem kvalitativního výzkumu. Přínosné byly odpovědi na doplňující otázku nebo konkrétní chování subjektů v testové situaci.

6 Závěr

Experiment, který je předmětem této práce, přinesl zajímavá zjištění. Byly postulovány tři hypotézy, ze kterých byly přijaty pouze dvě. Hlavní hypotéza, pro kterou byl zkonstruován náš experiment, se nepotvrdila. Dvě vedlejší hypotézy, které byly formulovány pro eliminaci nežádoucích proměnných, se týkaly pohlaví. Hypotéza č. 2 **„Spolupráce není závislá na pohlaví pomocníka experimentátora.“** byla na základě statisticky podložených dat přijata a taktéž byla přijata i hypotéza č. 3 **„Neexistuje rozdíl v odmítání či přijímání spolupráce mezi muži a ženami.“**

Stěžejní hypotéza **„Úsměv percipovaný na tváři jedince nabízejícího spolupráci vede k přijetí spolupráce.“** nebyla na základě zpracovaných dat potvrzena. Lze se tedy domnívat, že úsměv nehraje při odhadu otevřenosti druhého člověka ke spolupráci statisticky významnou roli. Jak bylo uvedeno v kapitole diskuze, každý výzkum se potýká s nedokonalostmi, které se výzkumník snaží eliminovat a dosáhnout tak kvalitně provedené průkazné studie. Při nepotvrzení hypotézy o úsměvu a spolupráci je třeba zdůraznit, že výzkum této problematiky je zatím v počátcích.

Z výzkumu vyplývá, že úsměv by neměl být důležitým faktorem budoucího přijetí nebo odmítnutí spolupráce. Můžeme se domnívat, že by nemělo záležet na tom, zda má jedinec při navazování spolupráce na tváři úsměv nebo ne.

SOUHRN

Na základě prostudované literatury byla probrána témata spolupráce, neverbální komunikace a úsměvu. V návaznosti na studie zabývající se problematikou spolupráce a úsměvu byl proveden sociální experiment, který zkoumal vymezený cíl této práce. Cílem této práce bylo testování hypotézy o vlivu úsměvu na přijetí a odmítnutí spolupráce.

Teoretická část byla rozdělena na dvě hlavní kapitoly, kterými jsou spolupráce a neverbální komunikace. V kapitole spolupráce jsme nejprve definovali pojetí spolupráce v rámci psychologické vědní disciplíny. Dále jsme problematiku spolupráce zachytili z pohledu evoluční psychologie, která svým zaměřením zkoumá především spolupráci mezi příbuznými jedinci. Ukázali jsme si však, že pojetí spolupráce pouze v rámci evoluční psychologie vykazuje značná omezení. Pro zachycení celistvosti probíraného tématu jsme se zaměřili na spolupráci i v kontextu konkrétních sociálních situací, čímž jsme se dostali k sociálně-psychologickým poznatkům týkajících se kooperativního chování jednotlivce. Druhou hlavní kapitolou byla probírána neverbální komunikace, pod kterou byl zařazen úsměv jako jeden z projevů neverbální komunikace.

Celá teoretická část sloužila jako teoretický rámec výzkumné části této práce. Ve výzkumné části bylo zvoleno kvantitativní paradigma. Výzkum byl realizován formou experimentu v přirozených podmínkách. Metodami sběru dat byly pozorování a dotazník. Výzkumný soubor čítal šedesát probandů. Účastníci byli vybíráni na základě metody znáhodňování, která spočívala ve stanovení standardních časových intervalů. V této studii byl použit jednoduchý mezisubjektový plán experimentu.

Z výsledků vyplynulo, že testovaná hypotéza o kladném vlivu úsměvu na spolupráci se nepotvrdila. Můžeme se tedy domnívat, že percipování úsměvu není statisticky významným ukazatelem budoucí spolupráce. Ovšem jak jsme uvedli v diskuzi, sociální experiment provedený pro účely této práce má mnohá omezení, která je nutné při interpretaci výsledků zohlednit. Výsledky této práce by mohly být podnětem k dalším výzkumům zabývajícím se problematikou spolupráce a úsměvu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Anděl, J. (1998). *Statistické metody*. Praha: Matfyzpress.
- Barret, L., Dunbar, R., & Lycett, J. (2007). *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál.
- Buss, D. M. (2008). *Evolutionary psychology: New science of the mind*. Boston: Pearson education.
- Dawkins, R. (1998). *Sobecký gen*. Praha: Mladá Fronta.
- De Vito, J. A. (2008). *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie výzkumu*. Praha: Portál.
- Fraňková, S., & Klein, Z. (1997). *Úvod do etologie člověka*. Praha: HZ Systém.
- Guéguen, N. (2008). The effect of a woman's smile on men's courtship behavior. *Social Behavior and Personality* , 1233-1236.
- Hayes, N. (1998). *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hewstone, M., & Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hindls, R., Hronová, S., Seger, J., & Fisher, J. (2007). *Statistika pro ekonomy*. Praha: Professional Publishing.
- Janoušek, J. (1984). *Společná činnost a komunikace*. Praha: Svoboda.
- Johnston, L., Miles, L., & Macrae, C. N. (2010). Why are you smiling at me? Social functions of enjoyment and non-enjoyment smiles. *British Journal of Social Psychology* , 107-127.
- Klein, Z. (1998). *Atlas sémantických gest*. Praha: HZ Editio.
- Konečná, Z. (2009). *Základy komunikace*. Brno: Akademické nakladatelství Cerm .
- Mareš, J., & Křivohlavý, J. (1995). *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita.
- Nakonečný, M. (2009). *Sociální psychologie*. Praha: Academia.

- Okubo, M., Kobayashi, A., & Ishikawa, K. (9 2012). A Fake Smile Thwarts Cheater detection. *Journal of Nonverbal Behavior* , stránky 217-225.
- Pease, A., & Pease, B. (2008). *Řeč těla*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2010). *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál.
- Rubenstein, D. I. (1982). *Reproductive value and behavioral strategies: Coming of age in monkeys and horses*. Získáno 2014, z Princeton University:
https://www.princeton.edu/~dir/pdf_dir/1982_Rubenstein_PerspEthol.pdf
- Řezáč, J. (1998). *Sociální psychologie*. Brno: Paido.
- Svoboda, M. (2010). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- Šedivý, V. (2009). *Sociální komunikace*. Brno: Ediční středisko.
- Tiel, E. (1993). *Řeč lidského těla prozradí víc než tisíc slov*. Bratislava: Plasma Service.
- Turocy, T. L., & von Stengel, B. (8. říjen 2001). *Game theory*. Získáno 2014, z The London school of Economics and Political science:
<http://www.cdam.lse.ac.uk/Reports/Files/cdam-2001-09.pdf>
- Urbánek, T., Denglerová, D., & Širůček, J. (2011). *Psychometrika*. Praha: Portál.
- Vrugt, A., & Vet, C. (2009). Effect Of Smile On Mood And Helping Behavior. *Social Behavior and Personality* , 1251-1258.
- Výrost, J., & Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada.
- Výrost, J., & Slaměník, I. (2001). *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha: Grada.
- Wenseleers, T. (11. srpen 2006). *Modeling social evolution: the relative merits and limitations of a Hamilton's rule-based approach*. Získáno 2014, z Wiley online library:
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1420-9101.2006.01144.x/pdf>
- West, S. A., Pen, I., & Griffin, A. S. (5. duben 2002). *Cooperation and competition between relatives*. Získáno 2014, z SCIENCE:
<https://www.sciencemag.org/content/296/5565/72.full>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Ukázka záznamového archu

Pomocník experimentátora:

Pohlaví: muž/žena

Výraz tváře: úsměv/neutrální

Proband:

Číslo: 1

Pohlaví: muž/žena

Spolupráce: ano/ne

Věk:

Ukončené vzdělání:

Zaměstnání:

Co Vás vedlo slečně/chlapci pomoci?

Co Vás vedlo slečnu/chlapce odmítnout?

Příloha č. 2: Schéma experimentální situace

